

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΥ ΦΥΣΙΚΑ ΚΑΙ ΜΥΣΤΙΚΑ.

ΧΡΥΣΟΠΟΙΙΑ.

ΚΑΙ

ΛΕΞΙΚΟΝ ΚΑΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΥΣΟΠΟΙΙΑΣ.

ΕΚ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΤΗΣ ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ.

Υπό

ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΟΥ

Διδάκτωρος τῆς ἰατρικῆς καὶ φαρμακευτικῆς.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ
1880

Κωνσταντίνος
Καίης

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Α. ΚΟΡΟΜΠΛΑ.

(Ὁδὸς Περμποπαζάρου Ἄρ 11).

1880.

ΤΩ

ΦΙΛΟΓΕΝΕΙ ΚΑΙ ΦΙΛΟΜΟΥΣΩ ΕΥΕΡΓΕΤΗ

ΚΥΡΙΩ ΚΥΡΙΩ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΙ ΠΕΡΣΥΝΑΚΗ,

ΕΚ

ΚΡΗΤΗΣ

ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ ΤΕΚΜΗΡΙΟΝ

ΤΗΝ

ΒΙΒΛΟΝ ΤΑΥΤΗΝ ΑΝΑΤΙΘΗΜΙ.

Ὁ Συντάκτης

ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΑΔΗΣ.

Πρὸς τοὺς συνδρομητάς.

Δημοσιεύων τὸ παρὸν Ἀλεξανδρινὸν χειρόγραφον, ὡς παράρτημα τῆς πρὸ πολλοῦ ἤδη ὑπ' ἐμοῦ ἐκδοθείσης Ἱστορίας τῆς Χημείας, ἐπιλαμβάνομαι ἀσμένως εὐκαιρίας, ὅπως δημοσίᾳ ἐκφράσω εὐγνωμοσύνην πρὸς πάντας τοὺς φιλομούσους, ὅσοι εὐηρεστήθησαν ν' ἀνταμείψωσι γενναίᾳ συνδρομῇ τὴν πρόθεσίν μου, τοὺς κόπους καὶ τὴν δαπάνην μου. Ὡσαύτως χάριτας ὀφείλω τοῖς λογίοις, οἵτινες τὰ ἐπιλήψιμα τοῦ ἔργου ἐπιεικῶς ἐπέκριναν, τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ κατέδειξαν, ἐν γένει δ' αὐτὸ ὡς ὠφέλιμον τῷ ἑλληνικῷ κοινῷ συνέστησαν.

Αὕτη δὲ ἡ εὐγνωμοσύνη ἐπιβάλλει μοι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ δώσω αὐτοῖς λόγον, διατί τὴν ἑκδοσιν τοῦ χειρογράφου μέχρι τοῦδε ἀνέβαλον, καὶ πολλῷ μᾶλλον διότι τινὲς τὴν ἀναβολὴν ταύτην πικρῶς κατέκριναν.

Μόνη, ἀλλὰ καὶ μόνη ἀπάσας συμπεριλαμβάνουσα αἰτία τῆς ἀναβολῆς ἦν ἡ σιδηρᾶ πύλη, ἡ χρυσῇ

μόνον κλειδί ἀνοιγομένη, καὶ ἐφ' ἧς ἐπιγέγραπται γράμμασι μελανοῖς «ἀνάγκη Θεοί τε πείθονται». Οὐδὲ Θεὸς τὴν πύλην ταύτην ἄνευ χρυσῆς κλειδὸς ἀνοίγει· στρέφει δὲ τὰ νῶτα τὴν ἐπιγραφὴν ἀναγνοῦς καὶ ὁ δικαιούμενος, καὶ ὁ ὀφείλων, καὶ ὁ ὑποσχεθείς.

Συνεβούλευσαν τινὲς ν' ἀποταθῶμεν πρὸς τοὺς Κροίσους· αὕτη θὰ ἦτο βεβαίως ἡ μόνη δυνατὴ λύσις, ἐὰν ἦτο δυνατὴ. Ἀλλ' οἱ φιλόμουσσι τῶν Κροίσων ὀλίγιστοι. Λέγονται μὲν πολλοὶ φιλόμουσοι, καὶ φιλογενέστατοι, καὶ ἐξοχώτατοι, καὶ ὑψηλότατοι, ἀλλὰ τὰ ἐπίθετα ταῦτα εἰσὶ συνώνυμα, καὶ οὐδὲν ἄλλο σημαίνουν ἢ πλούσιος.

Ἀπετάθημεν μὲν πρὸς τινὰς τῶν φιλομουσοτάτων, καὶ ἐξοχωτάτων, καὶ ὑψηλοτάτων, ἦτοι τῶν πλουσιωτάτων, ἀλλ' οἱ μὲν ἀφῆκαν ὑμᾶς ἔρμαιον τῆς ὑπηρετικῆς αὐτῶν σπείρας, ἄλλοι ὑπεσχέθησαν ἡμῖν τὴν συνδρομὴν των, σκέπτονται δὲ πιθανῶς περὶ τούτου καὶ δὲν ἀπεφάσισαν ἔτι!

Ἄνὴρ διὰ πολλῶν ὑπερθετικῶν τιτλοφορούμενος εὗρεν γελοῖον οἱ μὲν συγγραφεῖς ν' ἀπολαύωσι τῆς τιμῆς, ἄλλοι δὲ νὰ πληρόνωσι διὰ τοῦτο. Καὶ ἡμεῖς ὡς γελοίαν τὴν ἰδέαν του ἀναφέρομεν.

Οὐδένα κακίζομεν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς συνδρομητὰς ἀπολογούμεθα. Ψέγομεν δὲ τὴν ὑπερφροσύνην, τὸ

ἄμουσον, τὴν ἐπιπολεότητα καὶ τὸ ἀγενὲς ψεῦδος. Ὁμολογοῦμεν ὅτι οἱ οὕτω προσενεχθέντες δὲν ἦσαν Ἕλληνες· αὐτοὶ ἀρνοῦνται τοῦτο· λέγουσι δ' ὅτι δὲν ἐννοοῦσι τὴν Ἑλληνικὴν· δικαίως δέ, διότι εἰσὶ Γραικοί, οὐχὶ Ἕλληνες· ὁμιλοῦσι τὴν Γραικικὴν, οὐχὶ τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ οὐδὲν ἐννοοῦσιν εἰμὴ τὸ χρηματολογεῖν ἢ τὸ σπαταλᾶν.

Οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἔθνος κατ' ἐξοχὴν πνευματικόν· ἔμποροι ἦσαν παρ' αὐτοῖς οἱ μέτοικοι καὶ οἱ πάροικοι· ἐτίμων τοὺς πλουσίους, τοὺς ἐκτελοῦντας ἔργα τιμώμενα· ἐπαινετοὶ οἱ κόπῳ καὶ νοημοσύνῃ πλουτίζαντες· ζηλωτὴ ἡ τύχη παντός πλουσίου· ἀλλὰ τοὺς ἄνευ ἀρετῆς πλουσίους ἀπεκάλουν οἱ Ἕλληνες χρυσᾶ ἀνδράποδα.

Ἀδύνατος ἡ νοερὰ ἀνάπτυξις ἐν κοινωνίᾳ, ἥτις οὐδεμίαν εἰς τὰ νοητικὰ προϊόντα ἀξίαν ἀποδίδει. Ὀλίγιστοι οἱ ἐπιστήμονες, οἱ δυνάμενοι παρέχειν χρυσίου ἀντάλλαγμα ἀμέσως ὑλικὰς ὠφελείας. Ὀλίγιστοι δὲ οἱ εὐποροῦντες, οἱ καὶ τὰς ἐμμέσους ὠφελείας ἐκτιμῶντες. Διὰ τοῦτο πενιχρὰ ἡ τύχη τῶν περὶ τὰ γράμματα ἀσχολουμένων, παραφροσύνη δ' ὁ κατέχων αὐτοὺς ἔρως, οὗ ἕνεκα ὑποτιμῶνται ἢ περιφρονοῦνται. Τὰ πρῶτα δοκίμια ἀποθαρρύνουσιν αὐτοὺς πρὶν πρὸς τὴν σχολιὰν ἄνοδον ἐνισχυθῶσι, πρὶν τὸ ἐν ἑαυτοῖς σπέρμα καλλιεργήσωσιν, ὅπως καρποφορήσῃ.

δὲν ἐμμένουσι δὲ βλέποντες καὶ τοὺς ἐμμείναντας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ξηροῦ κρημνοῦ. Εὐφρονεῖ ἀπέναντι τοιαύτης θέας καὶ ὁ μᾶλλον παράφρων, στρέφει νῶτα πρὸς τὸν βράχον τῆς παιδείας καὶ καταβαίνει τρέχων διὰ τῆς ἐγγυτέρας ἀτραποῦ πρὸς τὸ εὐφορον πεδῖον, ἔνθα καὶ ὑποδεέστεροι τιμῶνται, καὶ ἐπαινοῦνται, καὶ εὐημεροῦσι· διδάσκει καὶ πωλεῖ ὁ μὲν, κολακεύει καὶ ἀπατᾷ ὁ ἕτερος. Εὐλογημένη τότε ἡ ἡμιμάθεια καὶ ταχεῖα ἡ πρόοδος πρὸς ἀποκτήνωσιν!

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

Περὶ τῆς παρ' Αἰγυπτίοις καὶ Ἀλεξανδρινοῖς ἀλχημείας.

Ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῆς Βιέννης, τῶν Παρισίων, τῆς Βενετίας, τοῦ Μονάχου καὶ ἄλλων πόλεων σήπεται πληθὺς Ἑλληνικῶν χειρογράφων, περὶ Ἀλχημείας πραγματευομένων, συγγραμμάτων ὁλοκλήρων, συλλογῶν ἢ ἀποσπασμάτων, τῶν πλείστων ἀνεκδότων. Οἱ τίτλοι, ὑφ' οὓς τὴν ὕλην πραγματεύονται, ἐκπλήττουσι τὸν ἀναφυλλίζοντα αὐτά. Ἡ γλῶσσα φαίνεται κατὰ πρῶτον σαφής· ἀλλ' ὅροι ἀκατάληπτοι, ἐκφράσεις πομπώδεις, ἀλληγορίαι, μυστικότης, τερατολογίαι ἀπίστευτοι, ἀπελπίζουνσι τοὺς θέλοντας νὰ μάθωσιν τι ἐκ τούτων. Πολλοὶ ἐξέφρασαν δισταγμοὺς ἂν τὰ χειρόγραφα ταῦτα πραγματεύωνται περὶ χημείας ἢ ἄλλων ἀντικειμένων ὑπὸ γλῶσσαν ἀλληγορικὴν. Τίς οἶδε πόσοι ἀντιγραφεῖς ἐξ ἀγνοίας ἢ προθέσεως παρεμόρφωσαν πολύτιμα κειμήλια εἰς δύσμορφα τέρατα. Ἀλλὰ τίς ὤφειλε νὰ με-

λετήση, ἐκκαθαρίσῃ καὶ διασαφίσῃ ταῦτα μᾶλλον ἢ οἱ Ἕλληνες ὑπὲρ τῆς τιμῆς τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας, ἣτις σαφῶς ἐξέφραζεν ὅ,τι σαφῶς ἐγίνωσκεν;

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ὕλη ἐν αὐτοῖς εἶναι ἀνεξάντλητος, διὰ τοὺς Ἕλληνας τὴν πλείστην ἀξίαν ἔχουσα. Εἰ καὶ αἱ περιγραφόμεναι πράξεις μένουσιν ἔτι ἀκατάληπτοι, εἰ καὶ ἀδύνατον νὰ ὀρισθῶσιν αἱ χημικαὶ γνώσεις τῶν Ἑλλήνων, τὰ χειρόγραφα ὅμως ταῦτα μαρτυροῦσιν ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀλεξανδρινῆς τοῦλάχιστον ἐποχῆς κατεγίνοντο ἀνενδότως εἰς τὴν τέχνην ταύτην, ἣν ἐκάλουν θείαν, ἀγίαν καὶ ἱεράν.

Ἐν τῇ γενικῇ ἱστορίᾳ τῆς Χημείας, χάριν τῆς ἀρμονίας τοῦ ὅλου, συντόμως ἐμνήσθημεν τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς, ὑποδείξαντες μόνον πόσον σκοτεινὴ εἶναι ἡ περίοδος αὕτη, καὶ τὴν κοινὴν ἰδέαν παραδεχθέντες ὅτι ἡ νεωτέρα χημεία μικρὸν ἢ οὐδόλως ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπολειφθέντων μνημείων ὠφελήθη. Ἡθέλομεν ἐξέλθει ἄνευ οὐδεμιᾶς ὠφελείας τῶν προγεγραμμένων ὀρίων, ἐπιλαμβανόμενοι ζητήματος ἀλύτου ἔτι. Ἐνταῦθα δέ, προκειμένου περὶ Ἑλληνικοῦ χημικοῦ χειρογράφου, ἀποπειρώμεθα νὰ ἐκθέσωμεν ἐκτενέστερον τὰς γνώμας τῶν νεωτέρων περὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ τὰς πληροφορίας, ἃς ἠδυνήθησαν νὰ συλλέξωσιν.

Βαθυτέρα μελέτη τοῦ θέματος, ἐπιστημονικωτέρα σχολίασις τοῦ ἐκδιδομένου χειρογράφου κατέστη ἡ-

μῖν ἀδύνατος. Ὁ ἐννοῶν τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς τοῦτο χρονοτριβὴν καὶ δαπάνην, ἐννοήσει καὶ τὸν λόγον τοῦ ἀδυνάτου τούτου. Ἀλλὰ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Πανεπιστήμιον ἀποτεινόμενοι, ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου, ὥς τοῦ μόνου ὀφείλοντος καὶ δυναμένου ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Ἑλληνικὴν βιβλιοθήκην τοῦ ὀνείδους ὅτι δὲν ἔχει καὶ ἀντίγραφα τῶν σωζομένων Ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἅτινα ὥς ἀνεκτίμητα κειμήλια φυλάττουσιν οἱ ξένοι. —

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ, ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ

ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΛΕΞΕΩΣ

« ΧΗΜΕΙΑ » ¹

Α'. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λέξεως » Χημεία ».

Ἐν τοῖς σωζομένοις » χρονικοῖς » Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, ἐπισκόπου τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς ». Ἀφρικανὸς τὴν ἐννεάβιβλον τῶν Κεστῶν ἐπιγεγραμμένην πραγματείαν ἱατρικῶν καὶ φυσικῶν καὶ γεωργικῶν καὶ χημικῶν περιέχουσιν δυνάμεις Ἀλεξάνδρῳ τούτῳ προσφωνεῖ » (2).

(1). Ἀρχαιότερος τῶν συγγραφέων, παρ' ᾧ ἀπαντᾶται ἡ λέξις χημεία, εἶναι ὁ Πλούταρχος, ἀναφέρων αὐτὴν ὡς ὄνομα τῆς Αἰγύπτου ἐν τοῖς ἐξῆς. » Τὴν Αἰγύπτου μελάγγειον οὔσαν ὡς τὸ μέλαν τοῦ ὀφθαλμοῦ Χημείαν καλοῦσιν (οἱ σοφώτεροι τῶν ἱερέων) ».

(2). Thesaurus temporum. Eusebii χρονικῶν κανόνων τὰ σωζόμενα opera ac studio J. J. Scaligeri (Lugduni Patavorum 1606. P. 70).

Ὑποτιθεμένου ὅτι τὴν ἀναφερομένην βίβλον τῶν κεστῶν ⁽³⁾ συνέγραψεν ὁ Σέξτος Ἰούλιος Ἀφρικανός, ἀνάγεται αὕτη εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος. Ἀλλ' ἐν τῇ ὑπὸ τὸν τίτλον » κεστοὶ « σωζομένη βίβλῳ οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ἡ λέξις χημεία. μόλις δ' ὁδηγίαι τινὲς περὶ παρασκευῆς τοῦ οἴνου, ὄξους κτλ. δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὴν ἐν τῇ οἰκιακῇ χρήσει ἐφαρμοζομένην χημείαν.

Ἐὰν τὸ σωζόμενον κείμενον τῶν « χρονικῶν τοῦ Εὐσεβίου » ᾗν γνήσιον καὶ ἀξιόπιστον, ἤθελεν εἶσθαι ἡ ἀρχαιοτέρα μαρτυρία περὶ τῆς χρήσεως τῆς λέξεως « χημικῶν ». Ἀλλὰ τὸ κείμενον τοῦτο συνέθετο ὁ Σκαλίγηρος (1606) ὑποθετικῶς, τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφέων ἀναφερομένων περικοπῶν. Τὴν αὐτὴν περικοπὴν, ἣν ὁ Σκαλίγηρος ὡς ἀνωτέρω ἀπέδωκε τῷ Εὐσεβίῳ, εὕρισκόμεν αὐτολεξὶ ἐν τῇ χρονολογίᾳ τοῦ Γεωργίου Συγκέλλου, γράψαντος τὸν ΙΧ αἰῶνα, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἀναφέρει οὗτος χυμευτικῶν ἀντὶ χημικῶν. Οὐδεμία σύγχρονος πληροφορία ὑποστηρίζει τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἡ λέξις « χημεία » ᾗν ἐν χρήσει κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Εὐσεβίου· τοῦ Συγκέλλου δὲ ἡ πληροφορία ἀνήκει εἰς ἐποχὴν πολὺ μεταγενεστέραν.

Τὸ ἀρχαιότερον σύγγραμμα, ἐν ᾧ ἡ λέξις χημεία (alchemie) ὡς ὄνομα ἐπιστήμης τινὸς ἄνευ δισταγ-

(3) Veterum Mathematicorum — opera (Parisii 1693).

μῶν περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ χωρίου ἀναφέρεται, εἶναι ἡ ὑπὸ τὸν τίτλον Mathesis σωζομένη ἀστρολογία τοῦ ἐκ Σικελίας λατίνου συγγραφέως Ἰουλίου Ματίρνου Φιρμίκου, γράψαντος πιθανῶς ἐν ἔτει 336 μ. Χ. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο πραγματεύεται περὶ τῆς ἐπιρρόης τῶν ἀστέρων ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἐκ τῆς θέσεως, ἤτοι τῆς ἀποστάσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ὠροσκοπίου (τοῦ ἐπιτέλοντος σημείου τῆς ἐκλείπτικῆς) κατὰ τὴν ὥραν τῆς γεννήσεως. Τούτου προκειμένου, ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς « ei si fuerit haec domus (διαίρεσις τοῦ ὠροσκοπίου) Κρόνος dabit sciantiana alchimiae » (1). Ὁ γεννηθεὶς ὑπὸ τὴν ἐπιρρόην τοῦ Κρόνου ἐπιδίδει εἰς τὴν ἀλχημείαν· οὕτως ἀναφέρεται ἡ λέξις χημεία ὡς ὄνομα, ὀρίζον χαρακτῆρα τινὰ ἴδιον, ἢ συμπεριλαμβάνον εἶδος τι γνώσεων. Ὅτι ἡ λέξις ἦν ἐν χρήσει ὑπὸ τοιαύτην σημασίαν τὸν 4ον μ. Χ. αἰῶνα γίνεται δῆλον ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης· ἀλλὰ ποία ὠρισμένως ἡ σημασία αὐτῆς, ποῖαι γνώσεις συμπεριλαμβάνοντο ὑπὸ τ' ὄνομα τοῦτο, ἀδύνατον νὰ ἐξακριβωθῇ ἐκ τοῦ ἰδίου συγγράμματος, ὅπερ ἐλλειπὲς ἴσως διεσώθη.

Βραδύτερον ἀλχημεία ὠνομάζετο ἡ τέχνη τῆς μεταβολῆς τῶν μετάλλων· ἀλλὰ ζητεῖται ἂν τὴν αὐτὴν σημασίαν εἶχε καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ Φίρμικος ἀναφέρει αὐτήν, ἤτοι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰῶνος.

(1). Ὁ Κίρχερ βεβαιοῖ ὅτι τὸ ἐν Βενετίᾳ χειρόγραφον ἀναφέρει chemiae, οὐχὶ alchemiae.

Ἐπειδὴ ὁ Φίρμικος οὐδαμοῦ ἐπεξηγεῖ τὴν λέξιν alchemie, δύο τινὰ ἡδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ· ἢ ὅτι ἡ λέξις ἦν κοινῶς ἐν χρήσει καὶ ἡ σημασία αὐτῆς γνωστὴ καὶ ὠρισμένη, ἢ ὅτι παρέλαβε τοὺς ὠροσκοπικοὺς ὀρισμοὺς παρ' ἄλλων ἀστρολογικῶν συγγραμμάτων, ἠγνόει δὲ καὶ αὐτὸς τὴν ἀκριβῆ σημασίαν. Τὸ πρῶτον φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανον, διότι ἐν οὐδενὶ τῶν συγχρόνων συγγραμμάτων ἡ λέξις χημεία ἀπαντᾶται. Ἐὰν τὸ δεύτερον παραδεχθῶμεν, ἡ λύσις πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν παλαιότερων αἰγυπτίων ἀστρολόγων.

Πτολεμαῖος ὁ περιβόητος ἀστρονόμος, διαπρέψας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν τῇ σωζομένῃ τετραβίβλῳ πραγματευόμενος περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, ἤτοι περὶ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ ὠροσκοπίου ἐπὶ τῶν γεννήσεων, οὔτε τ' ὄνομα χημεία, οὔτε τι δυνάμενον νὰ ἐκληφθῇ ὡς περίφρασις αὐτοῦ ἀναφέρει. Ἀλλαχοῦ (1) ὁμῶς ἀναφέρει τὰ ἐξῆς » Ἐὰν δὲ τῆς Ἀφροδίτης καὶ ὁ τοῦ Ἀρεως ἅμα τὴν οἰκοδεσποτίαν λάβωσι τῆς πράξεως, ποιοῦσι βαφέας, μυρεψοὺς, κασσιτεροποιούς, μολυβδουργοὺς, ἀργυροκόπους, χρυσοχοῦς, γεωργοὺς, ὀπλορχηστὰς, φαρμακοποιούς, ἰατροὺς δὲ τῶν φαρμάκων τὰς θεραπείας χρω-

(1). Κλαυδίου Πτολεμαίου τετραβίβλος σύνταξις. (Basiliae 155)
Σελ. 180 » περὶ πράξεων ποιότητος ».

μένοις ». Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, καίτοι προκειμένου περὶ τῆς δεσποτίας ἄλλων ἀστέρων ἢ τοῦ ὑπὸ τοῦ Φιρμίκου ἀναφερομένου, ὡς παρέχοντος scientiam alchimiae, ἀπέδωκαν τινὲς ἀλχημιστικὴν ἔννοιαν, ἰδίως ἔνεκα τῆς λέξεως βαφέας, διότι μεταγενέστεροι ἀλχημισταὶ φαίνονται ἐννοῦντες ὑπὸ τὴν λέξιν βαφή τὴν βαφήν τῶν μετάλλων, ἥτοι τὴν ἀλλαγὴν τοῦ χρώματος αὐτῶν· ἀλχημιστικὸν δέ τι λεξικὸν σωζόμενον, ἀναφέρει ῥητῶς « βαφή ἀλλοίωσις ἐστίν ». Ἀλλὰ τὸ χωρίον φαίνεται περιφράζων ἀπλῶς τὴν μεταλλουργίαν, ἥτοι τὴν κατεργασίαν τῶν μετάλλων ἄνευ ἀλχημιστικῆς ἐννοίας. Ὑπὲρ τούτου συνηγορεῖ καὶ ἡ ἀναφερομένη δεσποτία τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἄρεως, ἀρχαίων συμβόλων τῆς τέχνης, δηλούντων τὸν συνδιασμόν τῆς ἰσχύος καὶ τῆς φιλοκαλίας. Τὴν τελευταίαν ιδέαν ὑποστηρίζουσιν αἱ ἐξῆς περικοπαὶ ἀστρολογικῶν στίχων ὑπὸ τ' ὄνομα « ἀποτελεσματικὰ » σωζομένων καὶ ἀποδιδομένων κοινῶς μὲν ἄλλοτε εἰς αἰγύπτιον τινὰ ἱερέα Μανέθωνα καλούμενον, ζήσαντα δ' ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου, ἢ Πτολεμαίου τοῦ φιλαδέλφου (τὸν 3ον ἢ 4ον αἰῶνα π. Χ.), κατὰ τοὺς νεωτέρους ὅμως κριτικούς, ἀνήκοντας εἰς ἐποχὴν πολλῶ μεταγενεστέραν, πιθανῶς τῆς τοῦ Ῥωμαίου αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σεβήρου.

« Ἐν δὲ τ' ἰσημεριναῖς χηλαῖς Στίλβων ἰδὲ Κριῶ
» αἰπυτάτῳ κύντρῳ βεβαίης ὀλοῶ σὺν Ἀρῇ

» ἐν χοάνοις χρυσόν τε καὶ ἄργυρον αἰγλήεντα
» τήκοντας ῥέζει καὶ ἀμύοιβαίοιο χαράκτας
» σήματος· εἰ δὲ κέ τοῖσε καὶ Ἥλιος συνέπηται
» ἀσσυτέρας μαλεροῖο πυρὸς τέχνας μογέουσιν,
» χηλκὸν μαλθάσσοντες ἰδ' ἠερόεντα μόλυβδον
» ἄκμοσί τε ἐξέλκοντας ἔτι γείοντα σίδηρον ».

Εὐδῆλως αἱ ἐκφράσεις αὗται ἀναφέρονται εἰς κοινὰς μεταλλουργικὰς τέχνας. Ἐκ τούτων φαίνεται ὅτι οἱ παλαιότεροι ἀστρολόγοι ὠρίζον θέσιν τινὰ ἐν τῷ ὠροσκοπίῳ διὰ τὴν μεταλλουργίαν· ἐπειδὴ δ' ὁ Φίρμικος μεταλλουργίαν μὲν δὲν ἀναφέρει, ὀρίζει δὲ τὴν δεσποτίαν τοῦ Κρόνου διὰ τὴν ἀλχημείαν ἢ χημείαν, πολὺ πιθανὸν ὅτι ἐννοεῖ ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦτον τὴν μεταλλουργίαν. Ἐκλαμβανομένου δ' ὡς ὀρθοῦ τοῦ συλλογισμοῦ τούτου, συμπεραίνομεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Φιρμίκου, ἤτοι τὸν 4ον μ. Χ. αἰῶνα, ἢ μεταλλουργία, ἢ σύνολόν τι γνώσεων, ἀφορῶσων τὴν κατεργασίαν τῶν φυσικῶν προϊόντων, ἐν ᾗ καὶ ἡ μεταλλουργία συμπεριλαμβάνετο, ἐκαλεῖτο χημεία. Ἄν καὶ ἡ ἰδέα τῆς μεταβολλῆς τῶν μετὰλλων εἶχε γεννηθῇ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, συμπεριλαμβάνετο δὲ ὑπὸ τὸν ὅρον χημεία, δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ· εἶναι ὅμως πιθανόν, διότι ἡ ἰδέα αὕτη ἀναφαίνεται εἰς συγγραφεῖς σχεδὸν συγχρόνους, ἢ ὀλίγῳ μεταγενεστέρους.

Διαφιλονικεῖται ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἔζησεν ὁ Ζώσιμος, εἰς ὃν πληθὺς ἀλχημιστικῶν συγγραμμάτων

ἀποδίδεται· διότι ὑπὸ τ' ὄνομα τοῦτο πολλοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρονται. ⁽¹⁾

Πολλὰ δὲ τῶν συγγραμμάτων τούτων θεωροῦνται ὡς κακῶς τῷ Ζωσίμῳ ἀποδιδόμενα. Ὁ Πελάγιος, ὅστις ὑποτίθεται ζήσας τὸν 5ον μ. Χ. αἰῶνα, ἀναφέρει· » ὁ ἀρχαῖος Ζώσιμος· « ἐνίοτε δὲ καὶ ἀπλῶς ὁ ἀρχαῖος, ἐννοῶν τὸν Ζώσιμον· ἀλλαχοῦ ἀποκαλεῖται ὁ Ζώσιμος παλαιός, ὁ ἔνθεος, τὸ στέφος τῶν φιλοσόφων, ὁ νοῦς ὁ θεηγόρος κτλ. Ὁ ἀρχαῖος οὗτος Ζώσιμος συχνότατα ἀναφέρεται ὡς Πανοπολίτης, ἥτοι ἐκ Πανοπόλεως τῆς Θηβαίδος καταγόμενος. ⁽²⁾

Πότε οὗτος ἔζη αἰ γνῶμαι διαφέρουσιν. Οἱ μὲν ἀνάγουσιν αὐτὸν εἰς τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα ⁽³⁾. Ἀλλ' ἐκ πολλῶν χωρίων φαίνεται ὁ Ζώσιμος χριστια-

(1) Ὁ Φαβρίκιος (Bibliotheka Graeca) διακρίνει 13 διαφόρους Ζωσίμους, ἐκτὸς ὅτι τ' ὄνομα τοῦτο ἀπαντᾶται καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς ἀρχαιοτάταις. Ὅτι ἔκπαλαι διεκρίνοντο συγγράμματα ψευδῶς τῷ Ζωσίμῳ ἀποδιδόμενα, μαρτυροῦσιν αἱ ἀναφερόμεναι ἐκφράσεις· « Ζωσίμου γνησίου γραφή » « γνήσια ὑπομνήματα. » —

(2) Οὕτω ὁ Φώτιος τὸν 9ον αἰῶνα « ἀπὸ τῶν χημευτικῶν Ζωσίμου λέγων. — Θηβαῖος δ' ἦν οὗτος Πανοπολίτης κτλ. » Ὁ αὐτὸς ἀναφέρει καὶ περὶ τινος ἱστορικοῦ Ζωσίμου, ζήσαντος περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος, καὶ κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καταφερομένου. Ὁ Σουίδας, περὶ τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος γράψας, ἀναφέρει « Ζώσιμος Ἀλεξανδρινὸς φιλόσοφος· » ἐξ οὗ εἰκάζεται πιθανῶς ὅτι ὁ Ζώσιμος ὁ χημικός ἐγεννήθη μὲν ἐν Πανοπόλει, ἔζησε δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. —

(3) Moreri dictionaire historique.

νός (1). ἔν τινι χωρίῳ ἀναφερομένῳ εἰς τὸν Δημόκριτον· ὅτι ἔζησε πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνος μ. Χ. ἀποδεικνύουσιν οἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερόμενοι ναοὶ τῆς ἀρχαίας αἰγυπτιακῆς λατρείας, ὡς Μέμφιδος καὶ Σεράφεως· ἐκ τούτων ὑποτίθεται ὑπὸ τῶν πλείστων ὁ Ζώσιμος ζήσας περὶ τὸν 3ον ἢ 4ον μ. Χ. αἰῶνα.

Ὅπως ποτ' ἂν ἦ ὁ Ζώσιμος οὗτος ἔγραψε κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σουίδα (γράψαντος περὶ τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος) 28 βιβλία «χυμευτικά» πρὸς τὴν ἀδελφὴν του Θεοσέβειαν, ἐπιγραφόμενα δὲ «χειρόκμητα». Ἐκ τῶν σωζομένων δὲ χειρογράφων γίνεται δῆλον ὅτι τὰ βιβλία ταῦτα πραγματεύονται περὶ Χημείας, ὡς αἱ ἐπιγραφαὶ «περὶ ὀργάνων καὶ καμίνων (2), περὶ τοῦ θείου ὕδατος, περὶ ἀρετῆς, συνθέσεως ὑδάτων, περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Ἰμούθ, τῆς ἱερᾶς καὶ θείας τέχνης τῆς τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ποιήσεως (3)» κτλ. ἀλλ' ἐν τοῖς σωζομένοις βιβλίοις οὐδαμοῦ ὑπάρχει ἡ λέξις χημεία.

Ὁ Γεώργιος Σύγκελος (γράψας ὡς εἵπομεν τὸν 9ον αἰῶνα) ἀναφέρει τὰ ἐξῆς· «Ἄξιον δὲ καὶ Ζωσίμου τοῦ Πανοπολίτου φιλοσόφου χρῆσιν τινὰ πα-

(1) Gruner, Zosimi Panopolitani de zythorum confect. fragm. (Solisbaci 1814). Τοῦτο εἰκάζεται καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀναφερομένης ἀδελφῆς τοῦ Ζωσίμου Θεοσεβείας· ἀλλαχοῦ δὲ, ποιεῖσιν φησὶ Μαρία ἐκ χαλκοῦ ἐλάτοῦ σωλῆνας τρεῖς.

(2) Χειρόγραφον ἀνέκδοτον.

(3) Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναφέρεται εἰς πολλὰ ἀλχημιστικὰ συγγράμματα.

» ραθέσθαι περὶ αὐτῶν ἐκ τῶν γεγραμμένων αὐτῷ
» πρὸς Θεοσέβειαν ἐν τῇ ἐννάτῃ τῆς Ἰμουθ βίβλῳ,
» ἔχουσιν ὧδε· φάσκουσιν αἱ ἱεραὶ γραφαί, ἥτοι βί-
» βλοι, ὧ γυναι, ὅτι ἔστί τι δαιμόνων γένος, ὃ χρῆ-
» ται γυναιξίν τοῦτο οὖν ἔφασαν αἱ ἀρχαῖαι
» καὶ θεῖαι γραφαὶ ὅτι ἄγγελοι ἐπεθύμησαν τῶν γυ-
» ναικῶν, καὶ κατελθόντες ἐδίδαξαν αὐτάς τὰ τῆς
» φύσεως ἔργα . . . ἔστι οὖν αὐτῶν ἡ πρώτη παρά-
» δοσις Χημᾶ περὶ τούτων τῶν τεχνῶν· ἐκάλεσε
» δὲ τὴν βίβλον ταύτην χημᾶ ⁽¹⁾, ἐνθεν δὲ ἡ τέχνη
» χημεία καλεῖται». Ἐκ τούτων ἐξάγεται ὁ ὁρισμὸς,
χημεία ἐστὶν ἡ διδασκαλία τῶν τῆς φύσεως ἔργων.
Ἄλλ' ἂν καὶ τ' ὄνομα τοῦτο ἐγίνωσκε καὶ μετεχει-
ρίζετο ὁ Ζώσιμος, δύναται νὰ εἰκάσῃ τις μόνον ἐκ
τῆς μαρτυρίας τοῦ Συγκέλου.

Πολλοὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, ἀναφέροντες προγε-
νεστέρους, μεταχειρίζονται καὶ ἀναφέρουσιν εἰς τὰς
ῥήσεις ἐκείνων τὴν λέξιν χημείαν. Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἀν-
τιοχείας, ζήσας τὸν 7ον, ἡ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου
αἰῶνος, καὶ ὁ Σουίδας, ζήσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 10ου
αἰῶνος, ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ
Διοκλητιανός, καταβαλὼν τινα ἐν Αἰγύπτῳ ἐξεγερ-
θεῖσαν ὥσιν (296 μ. Χ), ἔκαυσε τὰ περὶ χημείας

(1) Ἐν τῷ περιθωρίῳ σημειοῦνται αἱ λέξεις «χυμᾶ» ἀντὶ χη-
μᾶ, καὶ «χυμεία» ἀντὶ χημεία· (ἰδὲ τὸ χωρίον ὁλόκληρον κατω-
τέρῳ ἐν τοῖς περὶ ἀλχημείας).

ἀργύρου καὶ χρυσοῦ τοῖς παλαιοῖς αὐ-
τῶν γεγραμμένα βιβλία (1).

Ὁ δὲ Γεώργιος Κεδρινὸς μοναχός, ζήσας τὸν
11ον αἰῶνα, ἀναφέρει ὅτι « ἀνὴρ τις χειμευτῆς ἐκ
τῶν τῆς χείμης τεχνῶν εὐφυῆς ὢν » ἐπὶ τῆς βασι-
λείας τοῦ Ἀναστασίου Δικόρου (491—518 μ. Χ)
ἐτιμωρήθη ὡς ἀπαταιῶν. Ἀμφότεροι ἀναφέρουσι τὰς
λέξεις χημεία, χημευτὰς κτλ. ὡς εἰ ἦσαν ἐν
χρήσει τὸν 3ον καὶ 6ον αἰῶνα· ἐσήμαινε δὲ τὴν τέχ-
νην τῆς τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κατασκευῆς, ἢ τῆς
μεταβολῆς τῶν μετάλλων. Ἀλλ' ἐν τοῖς συγγράμ-
μασι τῆς ἀναφερομένης ἐποχῆς, ὡς ἐν τῇ Ἰουστια-
νῇ τῶν νόμων συλλογῇ, οὐδαμοῦ ἡ λέξις χημεία εὐ-
ρίσκεται, καί τοι γενομένου λόγου περὶ παντοίων εἰ-
δῶν ἀπάτης, ἐνῶ βραδύτερον, ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος,
οἱ νομικοὶ συζητοῦσιν ἂν ἡ ἐξάσκησις τῆς ἀλχημείας

(1) Διοκλητιανὸς μνήμη καὶ ὀργῇ τῶν περὶ τὴν ἀρχὴν νεω-
τερισθέντων περὶ τὴν Αἴγυπτον οὐ μητρόως οὐδὲ ἡμέρως τῷ κρα-
τεῖν ἀπεχρήσατο, ἀλλὰ προγραφαῖς τε καὶ φύσεις τῶν ἐπισήμων
μιαίνων ἐπῆλθε τὴν Αἴγυπτον, ὅτε δὴ καὶ τὰ περὶ χημείας ἀρ-
γύρου καὶ χρυσοῦ τοῖς παλαιοῖς αὐτῶν γεγραμμένα βιβλία διε-
ρευνησάμενος ἔκαυσε, πρὸς τὸ μηκέτι πλοῦτον αἰγυπτίους ἐκ τῆς
τοιαύτης περιγίνεσθαι τέχνης, μήτε χρημάτων αὐτοῦς θάρρουν-
τας περιουσίᾳ τοῦ λοιποῦ Ῥωμαίοις ἀνταρτεῖν (Polybii, Diodori
Siculi· excerpta ex collectaneis Constantini Porphyrogeneta et
H. Valesius· Parisiis 1634. p. 834) Ἐκ τούτου ὁ Σουΐδας ἐν
τῷ λεξικῷ αὐτοῦ ὀρίζει χημεία, ἡ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κα-
τασκευῆ, ἧς τὰ βιβλία διερευνησάμενος ὁ Διοκλητιανός, ἔκαυσε
κτλ. —

ἦναι θεμιτή, ἂν ὁ τεχνητὸς χρυσὸς ἦναι ἰσότιμος τῷ γνησίῳ κτλ. Σημειωτέον ὅτι πολλάκις συμβαίνει μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, ποιοῦντες λόγον περὶ ἐποχῆς ἀρχαιοτέρας, ν' ἀναφέρωσι τὰ πράγματα ὑπὸ τ' ὄνομα, ὅπερ ταῦτα ἔχουσιν ἐν τῇ ἐποχῇ, καθ' ἣν γράφουσιν, ἢ ν' ἀναφέρωσιν ὀνόματα ἄλλην ἄλλοτε ἔχοντα σημασίαν, ὑπὸ τὴν σημασίαν, ἣν ἤδη ταῦτα ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῶν ἔχουσιν. Οὕτως ἐὰν ἀνεξετάστως πιστεύσωμεν τοὺς συγγραφεῖς τούτους, οὐ μόνον ἡ χρῆσις τῆς λέξεως *χημεία*, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀλχημιστικὴ ἔννοια τῆς λέξεως ταύτης δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν διότι Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἀντιοχείας βεβαιοῖ ὅτι « τὸ μυθολογούμενον χρύσειον δέρας (χρυσόμαλλον δέρας) βιβλίον ἦν ἐν δέρμασι γεγραμμένον, περιέχον ὅπως δεῖ διὰ *χημείας* χρυσὸν ἐργάζεσθαι. Ὁ Ζώσιμος ὅτι » ἄγγελοι ἐπιθυμήσαντες τῶν γυναικῶν, καὶ κατελθόντες ἐδίδαξαν αὐτὰς τὰ τῆς φύσεως ἔργα ». Ὁ δὲ Σύγκελος προστίθῃσιν· » ἐκάλεσε δὲ (ὁ Ζώσιμος) τὴν βίβλον ταύτην *χημᾶ*, ἐνθεν δὲ ἡ τέχνη *χημεία* καλεῖται ».

Ἀνακεφαλαιοῦντες, λέγομεν ὅτι ἀδύνατον ἐκ τῶν ἐνόντων τεκμηρίων νὰ ὀρισθῇ μετὰ θετικότητος ἡ ἀρχὴ τῆς λέξεως « *χημεία* ». συγγραφεῖς νεώτεροι ἀναφέρουσιν αὐτήν, ὡς εἰ ἦν ἐν χρήσει ἐν ἐποχῇ παναρχαία. Ἀλλ' ἡ ἔλλειψις τῆς λέξεως παρ' ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν, οἵτινες ὤφειλον νὰ γινώσκωσιν αὐτήν, ἢ ἔλλειψις καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ Ἰουστινιανοῦ

κώδικος, ἐγείρει ἰσχυροὺς δισταγμοὺς κατὰ τῆς παραδοχῆς ταύτης· ἐὰν ἡ λέξις ὑπῆρχεν ἔκτοτε, ἦτο πάντως σπανία, καὶ ἡ σημασία αὐτῆς μυστική καὶ ὀλίγοις γνωστή. Ὁ ἀρχαιότερος σωζόμενος συγγραφεύς, ὅστις τὴν λέξιν ἀναφέρει, εἶναι ὁ Φίρμικος, γράψας περὶ τὸ 336 π. Χ., ἡ σημασία αὐτῆς δὲν δύναται ἐξ αὐτοῦ νὰ ἐξακριβωθῇ· ἐκ τῆς παραβολῆς ἄλλων συγγραφέων φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἡ χημεία ἐσήμαινε μεταλλουργίαν, ἢ τέχνας, ἐν αἷς καὶ ἡ μεταλλουργία συμπεριλαμβάνετο. Ἀπὸ τοῦ 6ου αἰῶνος ὀνομάζουσι σαφῶς οἱ συγγραφεῖς χημείαν τὴν τέχνην τῆς μεταβολῆς τῶν μετάλλων, ἥτοι τὴν νῦν κυρίως ἀλχημείαν καλουμένην· ὅσω κατερχόμεθα, τοσούτῳ σαφεστέραν τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀπαντῶμεν. Ὁ Σουίδας τὸν 10ον αἰῶνα ὀρίζει, ὅτι χημεία ἐστὶν ἡ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ποίησις. Πιθανότερον τέλος φαίνεται ὅτι χημεία ἐκαλεῖτο κατ' ἀρχὰς ἡ μεταλλουργία· ὅτε δὲ ἡ τελειοποίησις τῆς τῶν μετάλλων κατεργασίας, ἢ ἐπίτευξις τῶν μεταλλικῶν μιγμάτων ἐξήγειρε τὴν ἰδέαν ὅτι τὰ μέταλλα μεταβάλλονται καὶ ἐξευγενίζονται διὰ τῆς τέχνης, ἐπιστεύθη ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῆς μεταλλουργίας, καὶ τοῦτο ἐπομένως ἡ Χημεία ἀνεκαθεν ἐδίδασκεν.

ΠΕΡΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΛΕΞΕΩΣ

« ΧΗΜΕΙΑ ».

Εἶδομεν ὅτε ἀρχαιότερος τῶν συγγραφέων, παρ' ᾧ ἀπαντᾶται ἡ λέξις χημεία, εἶναι ὁ Πλούταρχος, ἀναφέρων αὐτήν, ὡς ὄνομα τῆς Αἰγύπτου· εἶτα ὁ Φίρμικος, ὡς ὄνομα ἐπιστήμης τινος ἀορίστου· κατόπιν ὁ Ζώσιμος, ὡς ὄνομα τεχνῶν τινων θείας καταγωγῆς, καὶ τέλος Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἀντιοχείας, ἐν τῇ σημερινῇ σημασίᾳ. Ἀλλὰ πόθεν ἡ λέξις γραμματικῶς παράγεται, ἐν ποίᾳ γλώσσῃ πρέπει ἡ παραγωγή αὐτῆς νὰ ζητηθῇ; Τὸ ζήτημα τοῦτο μένει ἄλυτον ἔτι, οὐχὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν πληροφοριῶν, ἀλλὰ τοῦναντίον διὰ τὰς διαφόρους πληροφορίας συγγραφέων, πολλάκις ἀναιρούντων ἀλλήλας. Ἔτι δὲ μᾶλλον δυσχεραίνει τὴν γραμματικὴν παραγωγὴν ἡ διαφορά τῆς γραφῆς τῆς λέξεως, ἀπαντωμένης καθ' ὅλους σχεδὸν τοὺς δυνατοὺς τρόπους παρ' Ἑλλησι συγγραφεῦσιν.

Ὁ Πλούταρχος γράφει « χημίαν »· ὁ Ὀλυμπιό-

δωρος ⁽¹⁾ χιμεία « καὶ » χυμευτική ». Στέφανος ὁ Ἀλεξανδρινὸς « χυμία » ⁽²⁾ καὶ » χίμης ». Ὁ Ζώσιμος « χημεία »· ὁ Γεώργιος Κεδρινὸς « χείμη » ⁽³⁾. Ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Σουίδα (τὸν 10ον αἰῶνα) ἀπαντᾶται ὅτε μὲν « χημεία » ἄλλοτε δὲ « χυμεία » χειμεία » καὶ χημαία ». —

Παραθέτομεν τὰς γνώμας ἀρχαίων συγγραφέων καὶ νεωτέρων σχολιαστῶν.

Πλουτάρχος. Τὴν Αἴγυπτον ἐν τοῖς μάλιστα μέλαγκον οὔσαν, ὥσπερ τὸ μέλαν τοῦ ὀφθαλμοῦ, χημίαν καλοῦσιν (οἱ σοφώτεροι τῶν ἱερέων) [Ἴσις καὶ Ὅσιρις Κ. 33]. Καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος (τὸν 6ον αἰῶνα) ἐν τῷ σωζομένῳ λεξικῷ « Αἴγυπτις, ἀλλὰ καὶ ὠγυγία ἐκαλεῖτο καὶ Ἑρμοχύμιος καὶ μελάμβωλος καὶ Ἡφαιστεία ». — Εἰς πολλὰς ἱερογραφικὰς ἐπιγραφὰς ἀπαντᾶται χέμ ἢ χεμί, ὡς ὄνομα τῆς Αἰγύπτου.

Ἐκ τῆς πληροφορίας ταύτης τοῦ Πλουτάρχου ἔπρεπε νὰ εἰκάσῃ τις ἀδιστάκτως ὅτι ἡ λέξις χημία εἶναι αἰγυπτιακὴ· παράγεται δὲ ἔκ τινος λέξεως αἰγυπτιακῆς, ὡσαύτως σημαινούσης τὸ μέλαν.

(1) Ἡ κεκρυμμένη τέχνη τῆς χιμείας — καὶ ὁ Μωϋσῆς προφήτης ἦν ἐν τῇ οἰκείᾳ χυμευτικῇ τάξει· καὶ ὁ Γεώργιος Σύγκελος « χυμευτικῶν » ὁ αὐτὸς δ' ἄλλαχοῦ « χημεία ».

(2) Ἡ μυθικὴ χυμία. — Οὕτω καὶ ὁ Κοσμάς « ἀληθινὴ καὶ μυστικὴ χυμία ».

(3) « Χειμευτῆς ἐκ τῶν τῆς χείμης τεχνῶν ».

Ἄλλ' οἱ εἰδήμονες τῆς ἀρχαίας κοπτικῆς, οὐδεμίαν λέξιν προσάγουσι σημαίνουσιν σαφῶς μέλαν. Ὡς συγγενεστέρα ἀναφέρεται μόνον ἡ ἀραβικὴ λέξις *καμα*, ἥτις σημαίνει κρύπτειν ἢ καλύπτειν. Ἐὰν *κιμίγια* παράγεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ῥήματος, πρέπει νὰ σημαίνῃ *κεκρυμμένη*, ἢ *κεκαλυμμένη*. — Ὅντως δ' οἱ Ἕλληνες ἀλχημισταὶ ἀποδίδουσι τοιαῦτα ἐπίθετα τῇ χημείᾳ, ὥσεὶ μεταφράζοντες τὴν ἀραβικὴν λέξιν. Οὕτω ὁ Ὀλυμπιόδωρος « ἡ κεκρυμμένη τέχνη τῆς χημείας »· ὁ Κοσμᾶς « ἡ ἀληθινὴ καὶ μυστικὴ χυμία κτλ ».

Ὁ Schmieder ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χημείας (1832) ἀναφέρει τὰ ἑξῆς·

« Οἱ Αἰγύπτιοι ἐξετίμων μᾶλλον τὰς φυσικὰς γνῶσεις ἢ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἱστορίαν, ἐτήρουν ἐκείνας μυστικάς, ἐνῶ ταύτην προθύμως ἀνεκοίνων τοῖς ἐπισήμοις ξένοις. » Αἱ φυσικαὶ λοιπὸν γνῶσεις ἐθεωροῦντο ὡς ἰδιόν τι κτῆμα ἀναπαλλοτρίωτον τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐκαλοῦντο *χεμᾶ* ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ τῆς χώρας ὀνόματος *χάμ*. Ὅτε ὁ Πλούταρχος ἠρώτησε τοὺς ἱερεῖς περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος τούτου, τῷ ἔδειξαν οὗτοι τὸ μέλαν τοῦ ὀφθαλμοῦ, αἰνιττόμενοι φαίνεται ἱερογλυφικῶς τὸ σκοτεινὸν ἢ μυστηριῶδες αὐτῆς. Κατὰ τὴν εἰκασίαν ταύτην ὁ Πλούταρχος, παρεξηγήσας τὸ ἱερογλυφικὸν τοῦτο νεῦμα, γράφει « τὴν Αἴγυπτον μελάγγειον οὔσαν, ὡς τὸ μέλαν τοῦ ὀφθαλμοῦ, καλοῦσι *χημίαν* ».

Κατὰ ταῦτα χημεία σημαίνει ἐπιστήμη τῶν Αἰγυπτίων.

Χύμης ἢ Χίμης ἀναφέρεται ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων, ὡς ὄνομα σοφοῦ τινος περὶ τὴν τέχνην· ὁ Ζώσιμος π. χ. « χύμης δὲ καλῶς ἀπεφήνατο, ἐν γὰρ τὸ πᾶν καὶ δι' αὐτοῦ τὸ πᾶν γέγονε »· ὁ δὲ Στέφανος ὁ οἰκουμενικὸς φιλόσοφος « ἐν γὰρ τὸ πᾶν, δι' οὗ τὸ πᾶν, οὐδὲν τὸ πᾶν φησιν ὁ πᾶν δυνατὸς χίμης ». Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει βασιλέα τινὰ τῆς Αἰγύπτου χῆμμιν ἢ χέμβην (βιβλ. ἱστορ. Β. 1. Κ. 63). Χῆμι δ' ἐκαλεῖτο καὶ πόλις τις ἐν Θηβαΐδι. Ὁ Σαλμάσιος (1634) ἀναφέρει τὰ ἐξῆς. « Ὁ Χάμ (ὁ υἱὸς τοῦ Νῶε) ἢ Χαμέφης καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ κατώκησαν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἐν Αἰγύπτῳ, ἐκ τούτου δὲ οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου ἐκάλουν τὴν ἑαυτῶν χώραν χειμίαν, ὡς καὶ ὁ Πλούταρχος βεβαιοῖ. Ὁ δὲ Pierer (Lexicon universalis) ἐν τῇ λέξει Χάμ » οἱ Ἰουδαῖοι λέγουσι τὸν Χάμ εὐρέτην χημείας, ἣν καλοῦσιν ὡσαύτως Χάμ· συνταυτίζουν δὲ τοῦτον μετὰ τοῦ Ζωροάστρου. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Χάμ ὑποκλέψας παρὰ τοῦ πατρὸς βιβλίον περὶ μαγείας, ἐδωρήσατο τῷ υἱῷ Μιζραΐμ, οὗτος δὲ πάλιν τοῖς Αἰγυπτίοις.

Κατὰ τὸν Στέφανον Βυζάντιον ἡ Αἴγυπτος ἐκαλεῖτο, ὡς εἶδομεν, καὶ Ἑρμοχύμιος. Τοῦτο δὲ κατὰ μὲν τὸν Οὐμβρόλδον, ὡς ἀφιερωμένης οὔσης τῆς Αἰγύπτου τῷ Ἑρμῇ, κατ' ἄλλους δὲ ἀπὸ τινος Ἑρμοῦ ὑπὸ πολλῶν ἀλχημιστῶν ἀναφερομένου, ὡς σοφοῦ

καὶ προφήτου καὶ τρισμεγίστου. Τοιαῦτα οἱ παράγοντες τ' ὄνομα τῆς χημείας ἀπὸ τοῦ ὀνόματος προσώπου τινος εὐρέτου τῆς τέχνης, ἢ ἄλλως διαπρέψαντος.

Ἐκ τοῦ χωρίου, ὅπερ ὁ Σύγκελος (τὸν 9ον αἰῶνα) ἀποδίδει τῷ Ζωσίμῳ, καὶ οὗ πολλάκις ἐμνήσθημεν, ἐξάγεται καὶ ἄλλη ιδέα. » Ἄξιον δὲ καὶ Ζωσίμου τοῦ πανοπολίτου χρῆσιν τινὰ παραθέσθαι περὶ αὐτῶν, ἐκ τῶν γεγραμμένων αὐτῷ πρὸς Θεοσέβειαν ἔχουσιν ὧδε τοῦτο οὖν ἔφασαν ἀρχαῖαι καὶ θεῖαι γραφαὶ ὅτι ἄγγελοι τινὲς ἐπεθύμησαν τῶν γυναικῶν, καὶ κατελθόντες ἐδίδαξαν αὐτὰς τὰ τῆς φύσεως ἔργα, ὧν χάριν προσκρούσαντες, ἔξω τοῦ οὐρανοῦ ἔμειναν, ὅτι πάντα τὰ πονηρὰ καὶ μηδὲν ὠφελοῦντα τὴν ψυχὴν ἐδίδαξαν τοὺς ἀνθρώπους.... ἔστι οὖν αὐτῶν ἡ πρώτη παράδοσις Χημᾶ περὶ τούτων τῶν τεχνῶν. Ἐκάλεσε δὲ (ὁ Ζώσιμος) ταύτην τὴν βίβλον Χημᾶ, ἐνθεν δὲ ἡ τέχνη χημεία καλεῖται ». Σχέσιν πρὸς τοῦτο φαίνεται ἔχουσα πληροφορία τις τοῦ Hitzig ὅτι χίμε, ἢ σχίμε, ἢ χίμι, ἢ σχίμι καλεῖται ἐν τῇ κοπτικῇ ἢ γυνή.

Ὁ Hitzig ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν καὶ ἐπὶ τῆς Σανσκριτικῆς λέξεως χέμα, σημαίνουσης χρυσόν. Ἡ παραγωγὴ αὕτη θὰ ᾔητο ἡ πιθανωτέρα, ἐὰν ὑπεστηρίζετο δι' ἱστορικῶν τεκμηρίων. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Πλούταρχον ἡ Αἴγυπτος ἐκαλεῖτο, ὡς εἶδομεν, *χημία πρὶν γεννηθῇ ἡ ιδέα ὅτι διὰ τῆς τέχνης τῆς χημείας γίνεται χρυσός.

Ἄλλοι λεξικογράφοι παράγουσι τὴν λέξιν ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς· συμπεραίνουν δ' ὅτι χημεία σημαίνει θεία ἐπιστήμη.

Ἀναμφισβητήτως τὸ ἀλχημιστικὸν πρόβλημα ἀναφέρεται ὡς λεγόμενον τὸν 5 μ. Χ. αἰῶνα. Ὁ Αἰνείας Γαζαῖος φιλόσοφος, ζήσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος ἐν Γάζῃ τῆς Συρίας, νεοπλατωνιστῆς τὸ πρῶτον, χριστιανὸς δὲ κατόπιν γενόμενος, καὶ γράψας περὶ τῆς ἀθάνασίας τῆς ψυχῆς ⁽¹⁾, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς. » Καὶ οὐκ ἀπείθανος ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολὴ τῆς ὕλης, ἐπεὶ καὶ παρ' ἡμῖν οἱ περὶ τὴν ὕλην σοφοί, ἄργυρον καὶ κασσίτερον παραλαβόντες, καὶ τὸ εἶδος ἀφανίσαντες, ἐπὶ τὸ σεμνότερον μεταβαλόντες τὴν ὕλην, χρυσὸν κάλλιστον ἐποίησαν ».

Ἄν τὸ ἀλχημιστικὸν πρόβλημα ἐλύθη ὄντως ποτέ, ἢ ἂν ἐξελήφθη μίγμα τι χρυσοειδές, ἢ ἐπιχρύσωσίς τις ὡς χρυσός, εἶναι ζήτημα δευτερεῦον. Τὸ ἐπασχολοῦν ἡμᾶς θέμα εἶναι ἡ ἀναζήτησις τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἡ ἀλχημιστικὴ ιδέα ἐγεννήθη. Εὖρωμεν δ' ὅτι ἡ ἀρχαιοτέρα περὶ τούτου ἀλάνθαστος μαρτυρία ἀναφέρει τὴν ιδέαν ταύτην, ὡς πραγματοποιηθεῖσαν ἤδη τὸν 5ον αἰῶνα, κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν, καθ' ἣν ἀνάγονται πιθανώτερον, ὡς εἶδομεν, τὰ ἀλχημιστικὰ συγγράμματα τοῦ Ζωσίμου, ὅς τις καὶ περιγράφει τὴν ὄψιν τῆς τῶν μετάλλων μεταβολῆς, ἢ-

(1) Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, γεγραμμένον ἐν διαλόγοις, καλεῖται κοινῶς ὑπὸ τινος τῶν τοῦ διαλόγου προσώπων » Θεόφραστος ». —

γουν τοῦ μολύβδου, τοῦ χαλκοῦ, τοῦ κασσιτέρου καὶ τοῦ ἀργύρου, ἵνα γένωνται τέλειος χρυσός ».

Βεβαίως ἡ ἰδέα τῆς μεταβολῆς τῶν μετάλλων ἐπήγαγεν ἐκ τῆς τελειοποιήσεως τῆς μεταλλουργίας διὰ χημικῶν ἐργασιῶν. Ἡ ζήτησις τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἡ τῆς ὕλης ἐξέτασις ἤρξατο, ἤθελεν εἶσθαι παραλογισμός, διότι ἡ ἀνάλυσις τῆς ἐνασχολήσεως ταύτης ἄγει εἰς φαινόμενα, ἅτινα ἀναγκαίως ἐφείλκηνσαν τὴν προσοχὴν τοῦ πρώτου ἐπὶ τῆς ὕλης πατήσαντος ἀνθρώπου. Ἀλλ' ἀναφέρομεν τὰς μαρτυρίας, ἐξ ὧν γίνεται δῆλον ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι, ἡ τάξις τις ἐν Αἰγύπτῳ, ἔκπαλαι κατεγίνοντο εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς φύσεως τῶν σωμάτων, καὶ προσεκτίσαντο τεχνικάς, καὶ ἰδίως μεταλλουργικάς γνώσεις, ἀναγομένας εἰς τὴν χημείαν.

Ὁ Ὀλυμπιόδωρος, σχολιάζων τὸν Ζώσιμον, ἐπιφέρει (1) « Ζώσιμος ἐπὶ τῇ τελευταίᾳ ἀποχῇ πρὸς Θεοσέβειαν ποιούμενος τὸν λόγον φησὶν, ὅλον τὸ τῆς Αἰγύπτου βασίλειον, ὧ γύναι, ἀπὸ τῶν δύο τούτων τεχνῶν συνέσκηκε, τῶν πε κερικικῶν (καιρικῶν ἢ κηρύκων) καὶ τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ψάμμων « (ἄλλως » καὶ τῶν φυσικῶν ψάμμων »)· ἡ γὰρ καλουμένη θεία τέχνη, τοὔτέστιν ἡ δογματικὴ, περὶ ἣν ἀσχολοῦνται ἅπαντες οἱ ζητοῦντες τὰ χειρότμητα καὶ

(1) Ὀλυμπιοδώρου πρὸς Πετάσιον — εἰς τὸ κατ' ἐνέργειαν Ζωσίμου ὅσα ἀπὸ Ἑρμοῦ καὶ τῶν φιλοσόφων ἦσαν εἰρημένα (τὸ χειρόγραφον εὐρίσκεται παρ' ἡμῖν).

τὰς σεβασμίας τέχνας, τὰς τέσσαρας φημί, δοκοῦσί τι ποιεῖν, μόνοις ἐξεδόθη τοῖς ἱερεῦσιν· ἡ γὰρ φυσικὴ ψαμμουργικὴ βασιλέων ἦν, ὥστε καὶ ἐὰν συμβῇ ἱερέα ἢ σοφὸν λεγόμενον ἐρμηνεύσαντα τὰ ἐκ τῶν παλαιῶν ἢ ἀπὸ προγόνων ἐκληρονόμησεν, καὶ ἔχων, καὶ ἰδὼν τὴν γνῶσιν αὐτῶν τὴν ἀκάλυπτον οὐκ ἐποίει· ἐτιμωρεῖτο· ὥσπερ γὰρ οἱ τεχνῖται, οἱ ἐπιστάμενοι βασιλικὸν τύπτειν νόμισμα οὐχ ἑαυτοῖς τύπτουσιν, ἐπεὶ τιμωροῦνται, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῖς βασιλεῦσι τῶν Αἰγυπτίων οἱ τεχνῖται τῆς ἐψήσεως, οἱ ἔχοντες γνῶσιν τῆς ἀμμοπλυσίας καὶ ἀκρολυσίας οὐχ ἑαυτοῖς ἐποίουν, ἀλλ' εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐστρατεύοντο εἰς τοὺς θησαυροὺς ἐργαζόμενοι· εἶχον δὲ καὶ ἰδίους ἄρχοντας ἐπικειμένους ἐπάνω τῶν θησαυρῶν καὶ ἀρχιστρατῆγους καὶ πολλὴν τυραννίην τῆς ἐψήσεως· νόμος γὰρ ἦν Αἰγυπτίοις μηδὲ ἐγγράφως αὐτὰ τινὰ ἐκδιδόναι μόνοις δὲ Ἰουδαίοις ἐξὸν ἦν ταῦτα ποιεῖν καὶ γράφειν καὶ ἐκδιδόναι ». —

Κατὰ τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Ὀλυμπιοδώρου ἡ φυσικὴ ψαμμουργικὴ, ἡ ἀμμοπλυσία, ἦν μονοπωλεῖον τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων, τῶν πρὸ τοῦ Πτολεμαίου· ἐστρατεύοντο καὶ παρεσκευάζοντο τεχνῖται ἐργαζόμενοι εἰς τοὺς θησαυροὺς (μεταλλεῖα ἢ βασιλικά ἐργοστάσια)· τοῖς δ' ἐπισταμένοις τὴν τέχνην ταύτην ἱερεῦσιν ἢ σοφοῖς νόμος ἐπέβαλλεν ἐχεμύθειαν· ἰδοὺ πόθεν τὸ μυστηριῶδες γνώσεων τινῶν ἐν Αἰγύπτῳ.

Διόδωρος ὁ Σικελιώτης ἀναφέρει (30 π. X.) ὡσαύ-

τως ὅτι ἐπὶ τοῦ Ὀσίριδος καὶ τῆς Ἰσιδος ὑπῆρχον ἤδη ἐν Θηβαίδι καταστήματα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου· ἐπιφέρει δὲ τὴν μαρτυρίαν Ἀγαθαργίδου τοῦ ἐκ Κνίδου (τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα), καθ' ὃν οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου εἶχον κατὰ τὰ μεθόρια τῆς Ἀραβίας καὶ Αἰθιοπίας ἐργασάσια χρυσοῦ· ἦσαν δὲ ταῦτα πανάρχαια, ἰδρυθέντα ὑπὸ τῶν πρώτων βασιλέων. (Διόδωρ. Σικελ. βιβλιοθ. ἱστορικ. Βιβλ. Ι. σελ. 18). «Κτίσαι δέ φασι τοὺς περὶ τὴν Ὀσιριν πόλιν ἐν τῇ Θηβαίδι τῇ κατ' Αἴγυπτον ἐκατόμπυλον, ἣν ἐκείνους μὲν ἐπώνυμον ποιῆσαι τῆς μητρός, τοὺς δὲ μεταγενεστέρους αὐτὴν ὀνομάζειν Διὸς πόλιν, ἐνίους δὲ Θήβας. ἀμφισβητεῖται δ' ἡ κτίσις τῆς πόλεως ταύτης, οὐ μόνον παρὰ τοῖς συγγραφεῦσιν, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἱερεῦσι· πολλοὶ γὰρ ἱστοροῦσιν οὐ ὑπὸ τοῦ περὶ τὴν Ὀσιριν κτισθῆναι τὰς Θήβας, ἀλλὰ πολλοῖς ὕστερον ὑπὸ τινος βασιλέως, περὶ οὗ τὰ κατὰ μέρος ἐν τοῖς οἰκείοις χρόνοις ἀναγράψομεν· ἰδρύσασθαι δὲ καὶ ἱερὸν τῶν γονέων Διὸς τε καὶ Ἥρας ἀξιόλογον τῷ τε μεγέθει καὶ τῇ λοιπῇ πολυτελείᾳ, καὶ ναοὺς χρυσοῦς δύο Διὸς τὸν μετὰ μείζονα τοῦ οὐρανίου, τὸν δὲ ἐλάττονα τοῦ βασιλευκότος καὶ πατρὸς αὐτῶν, ὃν τινες Ἀμμωνα καλοῦσι· κατασκευᾶσαι δὲ καὶ τῶν ἄλλων θεῶν τῶν προειρημένων ναοὺς χρυσοῦς, ὧν ἐκάστω τιμὰς ἀπονεῖμαι, καὶ καταστῆσαι τοὺς ἐπιμελουμένους ἱερεῖς. Προτιμᾶσθαι δὲ παρὰ τῷ Ὀσίριδι καὶ τῇ Ἰσιδι τοὺς τὰς τέχνας ἀνευρίσκοντας ἢ μεθοδεύοντάς τι τῶν χρησίμων· διό-

περ ἐν τῇ Θηβαίδι χαλκουργείων εὐρεθέντων καὶ χρυσείων, ὅπλα τε κατασκευάσασθαι, δι' ὧν τὰ θηρία κτείνοντας καὶ τὴν γῆν ἐργαζομένους, φιλοτίμως ἐξημερῶσαι τὴν χώραν, ἀγάλματά τε καὶ χρυσούς ναοὺς κατασκευάσασθαι τῶν θεῶν διαπρεπεῖς».

Ὁ Θεόφραστος (370 π. Χ.) ἐν τοῖς « περὶ λίθων » ποιεῖ λόγον περί τινος τεχνητοῦ αἰγυπτιακοῦ χρώματος· προστίθησι δ' ὅτι οἱ ἐξιστοροῦντες τὰς πράξεις τῶν βασιλέων τῆς Αἰγύπτου ἀναφέρουσι βασιλέα τινά, ὅστις πρῶτος παρεσκεύασε τεχνητῶς κυανοῦν χρῶμα Ὁ Πλίνιος πληροφορεῖ ὅτι ἦν θαυμάσια ἡ βαφικὴ τέχνη ἐν Αἰγύπτῳ. Ὁ Δημόκριτος τέλος ἄρχεται τῶν φυσικῶν καὶ μυστικῶν, περιγράφων τὴν παρασκευὴν τῆς πορφύρας κτλ. Ἐκ τούτου γίνεται δῆλον ὅτι ἐν τῷ βασιλικῷ μονοπωλείῳ συμπεριελαμβάνετο οὐ μόνον ἡ ἐκκαθάρισις τῶν μετάλλων, ἀλλὰ καὶ ἡ βαφικὴ, ἀμφοτέρω χημικὰ ἀντικείμενα, αὕτη δ' ἦν ἡ κατὰ τὸν Ὀλυμπιόδωρον καλουμένη «θεία τέχνη», τοῦτέστιν ἡ δογματικὴ, περὶ ἣν ἀσχολοῦνται ἅπαντες οἱ ζητοῦντες τὰ χειρότητα (χειρόκμητα ἢ χειροτεχνήματα) ἅπαντα κτλ.

Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ὀλυμπιόδωρον « νόμος ἦν Αἰγυπτίοις μηδὲ ἐγγράφως αὐτὰ ἐκδιδόναι ». Ἀπίθανον λοιπὸν φαίνεται καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἀντιοχείας ἱστορούμενον, (κατὰ τὴν παρὰ Κωνσταντίνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ, γράψαντι τὸν 10ον αἰῶνα, σωζομένην περίληψιν), εὖ καὶ πολλοῦ ἐμνήσθημεν ὅτι ὁ Διοκλητιανός, τὸν 2ον μ. Χ.

αἰῶνα, καταβαλὼν στάσιν τινὰ ἐν Αἰγύπτῳ, διέταξε νὰ καύσωσι τὰ περὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ὑπὸ τῶν παλαιῶν γεγραμμένα βιβλία.

Οὐδὲν ἄπορον εἰ τοσαῦτα θαυμάσια ἐρρέθησαν περὶ τῆς μεγάλης ταύτης καὶ θείας καὶ ἁγίας τέχνης. Ἡ μεγάλη μυστικότης ἐκέντα τὴν περιέργειαν τῶν μὴ μεμυημένων· οἱ μεμυημένοι, σεμνυνόμενοι ἐπὶ γνώσει τοῖς πολλοῖς ἀγνώστῳ, ἠρέσκοντο ἴσως νὰ ἐπιδεικνύωσι τὴν προνομιουχὸν αὐτῶν θέσιν, ἀλλ' ὁ φόβος τῆς ποινῆς ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ ἐκθυάζωσι μόνον τὸ θαυμάσιον τῆς μυστικῆς τέχνης, ἢ νὰ ἐκφράζωνται ἀλληγορικῶς, πομποδῶς καὶ ἀσαφῶς, ὅπερ ἐξῆπτε μᾶλλον τὴν φαντασίαν τῶν περιέργων. Αἱ φαντασιοπληξίαι ἔλαβον ἴσως κατ' ὀλίγον τὸν χαρακτῆρα παραδόσεως, οὕτω πολλοὶ μῦθοι ἐπλάσθησαν· οἱ ὀλίγα μαθόντες ἐπίστευον πολλά, ἢ ἤθελον νὰ φαίνωνται πολλὰ γινώσκοντες κτλ.

Οὕτω ἐξηγοῦνται αἱ ἀλχημιστικαὶ παραδοξολογίαι· ὡς παράδειγμα ἀναφέρομεν τὸ ἐξῆς. Ὁ Δημόκριτος (1) ἐν τοῖς «φυσικοῖς καὶ μυστικοῖς» διη-

(1) Ὁ Συγέσιος τὸν 4 αἰῶνα, σχολιάσας ἀλχημιστικὸν σύγγραμμα τῷ Δημοκρίτῳ ἀποδιδόμενον, πληροφορεῖ ὅτι ὁ Δημόκριτος, ὁ συγγραψας τὴν γραφὴν ταύτην ἦν ἐξ Ἀβδηρῶν τῶν ἐν Θράκῃ· ἐμυήθη τῶν Αἰγυπτιακῶν μυστηρίων, διδαχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὀστάνου· ἐν τῷ ἐν Μέμφιδι ναῷ· ἐκ τούτου δὲ λαβὼν ἀφορμὰς συνεγράψατο βιβλούς τέσσαρας βαφικάς, περὶ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ λίθων καὶ πορφύρας. Ἐὰν ὁ Δημόκριτος οὗτος ἦν ὁ Ἀβδηρίτης φιλόσοφος, ἔζησε περὶ τὰ 460—360 π. Χ. Σύγγραμμα

γείται οὕτω. « Ταῦτα οὖν ὑπὸ τοῦ προειρημένου δι-
δασκάλου μεμαθηκώς, καὶ τῆς ὕλης τὴν διαφορὰν ἐ-
γνωνκώς, ἡσκούμην ὅπως ἀρμόσω τὰς φύσεις· εἰ γὰρ
καὶ τέθνηκεν ἡμῖν ὁ διδάσκαλος, μηδέπω ἡμῖν τε-
λειωθέντων, ἀλλ' ἔστι περὶ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ὕλης
ἀπησυχολουμένων, ἐξ ἁδου φησὶν τοῦτον φέρειν ἐπει-
ρόμην· ὡς δὲ εἰς τοῦτο ὥρμησα, εὐθὺς παρεκάλεσα
λέγων· παρέχεις δωρεὰς ἐμοὶ ἄνθ' ὧν ἀπείργασμαι
εἰς σέ; καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐσιώπα· ἐγὼ δὲ πολλὰ πα-
ρεκάλουν, ἡρώτων τὸ πῶς ἐφαρμόσαι τὰς φύσεις, ἔ-
φησέ μοι δύσκολον λέγειν, οὐκ ἐπιτρέποντος αὐτῷ
τοῦ δαίμονος· μόνον δὲ εἶπεν, ἐν τῷ ἱερῷ αἱ βίβλοι
εἰσὶν· ἀναστρέψας εἰς τὸ ἱερόν, ἐγινόμην ἐρευνήσων
εἴπερ δυνηθείην εὐπορίσαι τῶν βιβλίων· οὔτε γὰρ
περὶ ὧν τοῦτο εἰρήκει· ἀδιάθετος γὰρ ὧν ἐτελεύτα,
ὡς μέν τινες φασὶν δηλητηρίῳ χρησάμενος δι' ἀπαλ-
λαγὴν ψυχῆς ἐκ σώματος· ὡς δὲ ὁ υἱὸς φησὶν, ἀπρο-
σδοκῆτως ἐστιώμενος· νῦν δὲ πρὸ τῆς τελευτῆς ἀ-
σφαλιστάμενος, μόνον τῷ υἱῷ φανήσεσθαι τὰς βίβλους
εἰς τὴν πρώτην ὑπερβῆ ἡλικίαν· τούτων δὲ οὐδεὶς
οὐδὲν τιμῶν ἠπίστατο. Ὡς οὖν ἐρευνήσαντος εὗρο-
μεν οὐδέν, δεινὸν ὑπέστημεν κάματον· ἐς τ' ἂν συν-
ουσιασθῶσι καὶ συνικριθῶσιν αἱ οὐσίαι καὶ αἱ φύσεις·
ὡς δὲ ἐτελειώσαμεν τὰς συνθέσεις τῆς ὕλης, χρόνου

ὁμως τοιοῦτον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπ' οὐδενὸς τῶν Ἑλλή-
νων συγγράψεων ἀναφέρεται. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἄλλος τις
Δημόκριτος μεταγενέστερος ἔγραψε τὰ ἐν λόγῳ βιβλία· ἔνεκα δὲ
τοῦ ὀνόματος συνεταυτίσθη μετὰ τοῦ παλαιοῦ φιλοσόφου.

τινὸς ἐνστάντος, καὶ πανηγύρεως οὔσης, ἐν τῷ ἱερῷ πάντες ἡμεῖς ἐσιώμεθα· ὥς οὖν ἡμῶν ἐν τῷ ναῷ ἐξ αὐτομάτου στηλάτις κίων ἦν, ἣ διαρρήγνυται, ἣν ἡμεῖς ἐωρῶμεν ἔνδον οὐδὲν ἔχουσιν· ὁ δὲ οὐ ταύτας ἔφρασκεν ἐν αὐτῇ τὰς πατρώας τεθησαύρισθαι βίβλους, καὶ προσκομίσας εἰς μέσον ἤγαγεν· ἀκύψαντες δὲ ἐθαυμάζομεν ὅτι μηδὲν ἡμῖν παραλείψαντες, πλὴν τοῦτον τὸν λόγον εὔρομεν ἐκεῖ πάνυ χρήσιμον, ἣ φύσις τῇ φύσει· τέρπεται, ἣ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ καὶ ἣ φύσις τὴν φύσιν κρατεῖ· ἐθαυμάσαμεν πάνυ ὅτι ἐν ὀλίγῳ ἐνήγαγε πᾶσαν τὴν γραφὴν »

Αἱ λέξεις αὗται, ἐπαναλαμβανόμεναι ὑφ' ὅλων τῶν ἀλχημιστικῶν συγγραφέων, φαίνονται ὡς τὸ ἔμβλημα τῆς ἀλχημείας.

Ἐν παραμένει ἐν τούτοις βέβαιον, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἡσχολήθησαν ἑκπαλαί εἰς τινὰς τέχνας, ἀπαιτούσας χημικὰς ἐργασίας· τ' ὄνομα χημεία ἀποδίδεται εἰς τὰς τέχνας ταύτας ἀποδεδειγμένως περὶ τὸν 5ον αἰῶνα μ. Χ. μόνον. Οἱ μεταγενέστεροι ἐκφράζονται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο εἶχον καὶ ἑκπαλαί ἢ καὶ πολὺ πρότερον· ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ διὰ συγχρόνων μαρτυριῶν. Ἡ ἰδέα περὶ τῆς μεταβολῆς τῶν μετάλλων ἐπήγαγεν ἐκ τῆς τελειοποιήσεως τῆς μεταλλουργίας· ἀποδεδειγμένως δ' αὕτη ἀναφαίνεται τὸν 4ον μ. Χ. αἰῶνα.

Οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, μὴ γινώσκοντες σαφῶς ποῖαι αἱ μυστικαὶ τέχναι, ἃς ἔκρυπτε προνομιοῦχος τις ἐν Αἰγύπτῳ τάξις, ἠπατήθησαν φαίνεται

ὅτι τὴν μεταβολὴν ταύτην ἐγίνωσκεν ἑκπαλαι ἡ τάξις αὕτη· συνταυτισθείσης δ' οὕτω τῆς μεταλλουργίας, ἢ τῆς τέχνης τῆς ἐκκαθαρίσεως τῶν μετάλλων μετὰ τῆς κατόπιν ἀλχημείας, ἀνετέθησαν αἱ ἀρχαὶ τῆς ἀλχημείας μέχρι τῆς μυθικῆς ἀρχαιότητος.

Ἐκ τῶν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς γενομένων παραγωγῶν ⁽¹⁾ ἄξιαί μνήμης εἰσὶν ἡ ἐκ τοῦ χύω, χύνω, χέω. Οἱ τῆς γνώμης ταύτης παραδέχονται ὡς ὀρθοτέραν τὴν γραφὴν χυμία· ἀναφέρουσι δ' ὡς ἀποδείξιν ὅρον τινα παρὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Ἀφροδισιεῖ (τὸν 2ον αἰῶνα) ἀπαντώμενον «χυϊκὰ ὄργανα», σημαίνοντα δὲ χωνευτήρια ⁽²⁾. Ἡ παραγωγή ἐκ τῆς λέξεως «χυμός». Ἀλλ' ἡ τέχνη τῆς χημείας ἤρξατο ἀπὸ τῆς κατεργασίας τῶν μετάλλων, οὐχὶ ἀπὸ τῶν χυμῶν τῶν φυτῶν. Κατὰ τῆς ἐνστάσεως ταύτης παρατηρεῖ μὲν ὁ Ἑρμάννος Κῶπ ὅτι οἱ ἀλχημισταὶ μετεχειρίζοντο καὶ χυμοὺς φυτῶν ἐν τῇ παρασκευῇ τοῦ χρυσοῦ, καὶ ἐπιφέρει ὡς μαρτυρίαν τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Συνέσιου· «Τὰ δ' ἐν ζωμοῖς εἰσὶ ταῦτα· κρόκκος κιλίκιος, ἀριστολόγια, κνίκου ἄνθος, ἀναγαλίδος ἄνθος κτλ.» Ἀλλ' ὁ Συνέσιος εἶναι πολὺ

(1) Ὁ Σαλμάσιος ἐνόμισε πιθανὴν τὴν παραγωγὴν τῆς λέξεως Χημεία ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς ῥίζης χα, τοῦ ῥήματος χαίνω=χάσκω, διότι χαίνοντα ἦσαν τὰ χωνευτήρια τῶν μετάλλων. Ἡ αὐτὸς εἶναι γελοῖος, ἢ οἱ ἐκ τοιαύτης ἀφορμῆς κατ' αὐτὸν τὴν ἐπιστήμην ὀνομάσαντες.

(2) Τὴν παραγωγὴν ταύτην ἐδοκίμασαν ὁ Ἑρμόλαος Βάρβαρος († 1493), ὁ Λιβάδιος, ὁ Βόσιος, Α. Κίρχνερ, Αἰμίλιος Πόρτις.

μεταγενέστερος ὥς πρὸς τὴν ζητουμένην ἀρχὴν τῆς λέξεως χημία· ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν, ἣν ἔγραφεν, ἡ χημεία ἀναπτυχθεῖσα, περιέλαβε καὶ τὴν χρῆσιν χυμῶν, δὲν ἀποδεικνύει ὅτι τοῦτο ἀνέκαθεν ἐγίνετο. Ἐπειτα ἡ χρῆσις χυμῶν ἀναφέρεται ὥς ἐν τῶν μέσων πρὸς τὸν κύριον σκοπόν, τὴν χρυσοποιάν· παράδοξον δὲ θὰ ἦτο ἡ ὀνομασία τῆς τέχνης ἀπὸ τοιαύτης ἀφορμῆς.

Πᾶσαν περαιτέρω ἐπίκρισιν τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς παραγωγῶν νομίζομεν περιττολογίαν· διότι ἡ πληροφορία τοῦ Πλουτάρχου, ὅτι ἡ Αἴγυπτος ἐκαλεῖτο ἀπὸ ἀορίστου χρόνου χημία, καὶ ἡ σιωπὴ αὐτοῦ περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ ὀνόματος τούτου, πείθει ἡμᾶς ἐκ προτέρων, ὅτι ἡ λέξις χημία οὐδὲν κοινὸν εἶχε μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς· γραμματικαὶ παραγωγαὶ μόνον, μὴ ὑποστηριζόμεναι ἐπὶ ἱστορικῶν τεκμηρίων, ἀλλὰ καὶ ἀντιφάσκουσai τούτοις, εἰς ἐσχολαστικαὶ παιδιαί. Οὕτω τινὲς εὐρόντες ἐν Ἑλληνικοῖς χειρογράφοις « ἀρχημία » ἀντὶ « ἀλχημεία » δι´σχυρίσθησαν ὅτι οὗτος εἶναι ὁ ὀρθὸς ὅρος, σημαίνων ἀργύρου χημείαν. —

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΛΧΗΜΕΙΑΣ.

Ὡς ἄνωτέρω περαίνοντες εἵπομεν, ἀναντιρρήτως ἀπὸ τοῦ ὧου ἢ θου αἰῶνος ἐπιστεύετο ὅτι τὰ μέταλλα μεταβάλλονται διὰ τῆς τέχνης, ἡ τέχνη δ' αὕτη ἐκαλεῖτο χημεία, ἡ ἀλχημεία. Σήμερον ἡ ἐπιστήμη, μὴ δυναμένη νὰ διαλύσῃ τὰ μέταλλα, ἐκλαμβάνει αὐτὰ ὡς στοιχεῖα, ἥτοι ὡς ἀπλᾶ σώματα· ἀγνοοῦσα δ' ἐὰν ταῦτα εἰσὶ σύνθετα, ἔτι δὲ μᾶλλον τὰ συστατικὰ αὐτῶν, δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τὴν τεχνητὴν σύνθεσιν τῶν συστατικῶν, ἥτοι τὴν τεχνητὴν μετάλλου κατασκευήν.

Κατὰ τοὺς παραδεχομένους τὴν ἰδέαν, ὅτι πάντα τὰ διάφορα σώματα εἰσὶν ἀλλοιώσεις μιᾶς πρωτογενοῦς οὐσίας, προκύψασαι ἐκ τῆς διαφόρου συνοχῆς τῶν διαφόρων σχέσεων ἢ ἄλλων αἰτίων, ὅτι ἐπομένως πάντα τὰ νῦν θεωρούμενα στοιχεῖα εἰσὶ συνθέσεις, δυνάμεναι ν' ἀναχθῶσι διὰ συνεχοῦς διαλύσεως μέχρι τῆς πρωτογενοῦς οὐσίας, τὸ θέμα τῆς ἀλχη-

μείας δὲν φαίνεται οὔτε παράλογον, οὔτε ἀδύνατον. Ἀλλὰ τὰ ἐνόντα τοῦλάχιστον μέσα, καὶ αἱ νῦν γνώσεις δὲν ἐπαρκοῦσι πρὸς τοῦτο. Ἄν τὸ θέμα τοῦτο ἐλύθη ποτὲ ἢ ἐγίνωσκον τοῦτο οἱ ἀρχαῖοι, δὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ. Ἀναφέρουσι μὲν περὶ τούτου παλαιοὶ συγγραφεῖς, ὡς περὶ πράγματος ἀναμφισβητήτου, ἀλλ' ἐνδεχόμενον ἢ πεποιθήσεις αὐτῶν νὰ προέκυψεν ἐξ ἀπάτης καὶ παρεννοήσεως τοῦ θέματος· ἐξέλαβον ἴσως τὴν διὰ τῆς χημείας ἀποχώρισιν τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου ἀπὸ ἄλλων μετάλλων, ἐν οἷς ὑπῆρχον ἀναμεμιγμένα, ὡς μεταβολῇ τῶν οὐσιῶν ἐκείνων εἰς χρυσὸν ἢ ἄργυρον, ἢ τὴν ἐκκαθάρισιν μετάλλου τινος ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς ξένων οὐσιῶν, τὴν ἀλλαγὴν τοῦ χρώματος κτλ. ὡς τεχνητὴν ἐξευγένισιν τῶν μετάλλων.

Ἀλλ' ἀδιαφοροῦντες περὶ τῆς ἀφορμῆς, ζητήσωμεν πότε ἢ ἰδέα τῆς μεταβολῆς τῶν μετάλλων, ἢ κατόπιν ἀποδεδειγμένη χημεία, ἢ ἀλχημεία καλουμένη, ἤρξατο πιστευομένη, τίνες καὶ κατὰ ποίαν ἐποχὴν συνέλαβον αὐτήν.

Καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὑφίσταται ἡ αὐτὴ διχογνωμία, ὡς καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς λέξεως χημεία, μεθ' οὗ τοῦτο συσχετίζεται.

Ἐν τῇ Ι βίβλῳ τοῦ Μωϋσέως (Κεφ. VI) ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς· « ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ (ἄλλαι μεταφράσεις ἔχουσιν ἄγγελοι) τοῦ θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ὅτι καλαὶ εἰσίν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν (γενεῶν;), ὧν ἐξελέξαντο· » καὶ κατωτέ-

ρω· « οἱ δὲ γίγαντες ἦσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις Ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ γίγαντες οἱ ἀπ' αἰῶνος, οἱ ἄνθρωποι οἱ ὀνομαστοί ».

Ἡ παράδοσις αὕτη ἐπαναλαμβάνεται λεπτομερέστερον ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἐνώχ περὶ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα⁽¹⁾. Ὁ Ἀζάζελ, προστίθῃσιν ὁ Ἐνώχ, εἷς τῶν ἀγγέλων τούτων, ἐδίδαξε τοὺς ἀνθρώπους τὴν κατασκευὴν ψελλίων καὶ ἄλλων κοσμημάτων, τὴν χρῆσιν ψιμμουθίων, τὴν βαφὴν τῶν ὀφρύων, τὴν κατασκευὴν πολυτίμων λίθων, τῶν βαφικῶν οὐσιῶν καὶ τῶν μετὰ τούτων. Κλήμης ὁ Ῥωμανός⁽²⁾, περὶ τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα, ἐπαναλαμβάνων τὴν παράδοσιν, ἀναφέρει ὡσαύτως· « σὺν τούτοις δὲ τοῖς μαγευθεῖσι λίθοις καὶ τὰς τέχνας τῶν πρὸς ἕκαστα πραγμάτων παρέδωσαν (οἱ ἄγγελοι), καὶ μαγείας ὑπέδειξαν, καὶ ἀστρονομίαν ἐδίδαξαν »· προστίθῃσι δὲ « ἔτι δὲ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ τῶν ὁμοίων χύσιν ». Ἐν τῇ σωζομένῃ ἐπιστολῇ ἐκ τῆς Ἰσιδος πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς Ὅσιριν, διηγεῖται ἡ Ἰσις ὅτι ἐνέδωκεν εἰς τὸν ἕρωτα τοῦ Ἀμναήλ, πρώτου ἀγγέλου καὶ προφήτου, ἀφοῦ ἀπήτησε καὶ ἐδιδάχθη

(1) Ἡ βίβλος αὕτη ἀποδίδεται τῷ πατριάρχῃ Ἐνώχ πατρὶ τοῦ Μεθουσαλέμ· τὸ ἀρχικὸν κείμενον, εἰς ὃ πολλάκις οἱ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἀναφέρονται, ἀπωλέσθη· ἀνευρέθη δὲ πρὸ ὀλίγου ἐν αἰθιοπικῇ μεταφράσει· ἐξεδόθη μετὰ Λατινικῆς μεταφράσεως τὸ 1838.

(2) Ullhorn Homiliae et recognitiones Clementis Romani (Göttinger 1854 Σελ. 434).

ὑπ' αὐτοῦ τὸ μυστήριον τῆς κατασκευῆς τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου.

Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρινός, ἡγούμενος τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτερείου, ἀποθανὼν τῷ 211 μ. Χ. καὶ ὁ Τερτουλιανός, ῥωμαῖος συγγραφεὺς (160—220 μ. Χ.) ἐπαναλαμβάνοντες τὰ αὐτά, ἀναφέρονται ἰδίως εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ κατασκευὴ καὶ κατεργασία τῶν μετάλλων συμπεριλαμβάνετο ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ταῖς γυναιξὶ διδαχθεῖσι μυστηρίοις. Ὁ Γεώργιος Σύγκελος τέλος ἀποδίδει, ὡς εἶδομεν, τῷ Ζωσίμῳ τὰ ἐξῆς. « Ἄξιον δὲ καὶ Ζωσίμου τοῦ Πανοπολίτου φιλοσόφου χρῆσιν τινὰ παραθέσθαι περὶ αὐτῶν ἐκ τῶν γεγραμμένων αὐτῷ πρὸς Θεοσέβειαν ἐν τῇ ἐννάτῃ τῆς Ἰμουθ βίβλῳ, ἔχουσιν ὧδε· φάσκουσιν αἱ ἱεραὶ γραφαί, ἥτοι βίβλοι, ὧ γυναι, ὅτι ἔστι τι δαιμόνου γένος, ὃ χρῆται γυναιξίν· ἐμνημόνευσε δὲ καὶ ὁ Ἑρμῆς ἐν τοῖς φυσικοῖς, καὶ σχεδὸν ἅπας λόγος φανερός καὶ ἀπόκρυφος τοῦτο ἐμνημόνευσε· τοῦτο οὖν ἔφασαν ἀρχαῖαι καὶ θεῖαι γραφαί, ὅτι ἄγγελοι τινὲς ἐπεθύμησαν τῶν γυναικῶν, καὶ κατελθόντες ἐδίδαξαν αὐτάς τὰ τῆς φύσεως ἔργα, ὧν χάριν, φασίν, προσκρούσαντες, ἔξω τοῦ οὐρανοῦ ἔμειναν, ὅτι πάντα τὰ πονηρὰ καὶ μηδὲν ὠφελοῦντα τὴν ψυχὴν ἐδίδαξαν τοὺς ἀνθρώπους· ἐξ αὐτῶν φάσκουσιν αἱ αὐταὶ γραφαὶ καὶ τοὺς γίγαντας γεγενῆσθαι· ἔστι οὖν αὐτῶν ἡ πρώτη παράδοσις Χ η μ ᾱ περὶ τούτων τῶν τεχνῶν· ἐκάλεσε δὲ ταύτην τὴν βίβλον Χ η μ ᾱ, ἔνθεν δὲ ἡ τέχνη χ η μ εῖ α καλεῖται ».

Οὕτως ἡ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἀναφερομένη παράδοσις ἐχαλκεύθη προϊόντος τοῦ χρόνου, μέχρις οὗ καὶ ἡ μεταλλουργία, καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν μετάλλων, καὶ τ' ὄνομα αὐτὸ τῆς χημείας ἐν αὐτῇ συμπεριελήφθησαν. Ἐὰν πισεύσωμεν τὸν Ζώσιμον, τὸ πρόβλημα τῆς ἀλχημείας ἐθεωρεῖτο λελυμένον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν οἱ ἄγγελοι ἐσχετίζοντο μετὰ τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' αἱ παλαιαὶ γραφαί, εἰς ἃς ἀναφέρεται, ἀναφέρουσι μὲν περὶ τῆς σχέσεως ταύτης, ἀλλ' οὐχὶ περὶ μεταβολῆς μετάλλων, οὔτε ὅτι αἱ τέχναι ἐκεῖναι ἐκαλοῦντο, ὥς λέγει, χημᾶ. Σημειωτέον προσέτι ὅτι καὶ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παραδόσεως ταύτης παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ πρόοδος, ἣν καὶ ἀλλοχοῦ κατεδείξαμεν· ὅτι ἐν ταῖς τέχναις ἐν γένει συμπεριελήφθη κατὰ πρῶτον ἡ μεταλλουργία, εἶτα ὥς παρεπόμενον ταύτης ἡ μεταβολὴ τῶν μετάλλων, καὶ τέλος ἡ λέξις χημεία, ὥς ὄνομα τῆς τέχνης ταύτης· ἢ ἐὰν τ' ὄνομα τοῦτο δεχθῶμεν ὥς ἀρχαιότερον, ἐσήμαινε μὲν κατ' ἀρχὰς τέχνας, εἶτα μεταλλουργίαν ἰδίως, καὶ τέλος περιορίσθη εἰς τὴν τέχνην τῆς μεταβολῆς τῶν μετάλλων, ὥς τὸ ὑψηλότερον τῆς μεταλλουργίας θέμα.

Ἡ αὐτὴ ἰδέα περὶ θείας καταγωγῆς τῆς μεταλλουργίας ἀνευρίσκεται καὶ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς παραδόσεσι, περὶ οὗ μαρτυρεῖ καὶ ἡ θεοποίησις αὐτῶν ὑπὸ τ' ὄνομα τοῦ Ἡφαίστου, οὗ ἡ λατρεία μετηνέχθη ἐξ Ἀσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὰς Ἑλληνικὰς παραδόσεις, οἱ Κορύβαντες υἱοί, ἢ ὀπαδοὶ τῆς Κυβέ-

λης, περιερχόμενοι, ἐδίδασκον τὴν μεταλλουργίαν, ἔμαθον δὲ παρὰ τούτων ταύτην καὶ οἱ Ἕλληνες. Οἱ Κορύβαντες, μεταβάντες ἀπὸ τῆς Φρυγίας εἰς τὴν Κρήτην, ἤσκουν τὴν μεταλλουργίαν ἐν σπηλαίοις τῆς Ἰδης, ὅθεν μετωνομάσθησαν Κούρητες, ἢ Ἰδαῖοι Δάκτυλοι· ἐλατρεύοντο δὲ ὡς δαίμονες, εἰς οὓς ἡ Ῥέα παρέδωκε τὸν Δία ὡς Βρέφος, ἵνα κρύψῃ καὶ διασώσωσιν ἀπὸ τοῦ Κρόνου, φοβουμένου τὴν ἐκθρόνησιν ὑπὸ τινος τῶν τέκνων αὐτοῦ. Ἐν τούτοις ἀνευρίσκομεν τὴν παράδοσιν οὐ μόνον ὅτι δαίμονες ἐδίδαξαν τοὺς ἀνθρώπους τὴν μεταλλουργίαν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ γνῶσις αὕτη μετηνέχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ Ἀσίας, ἔνθα πιθανῶς πρῶτον ἡ μεταλλουργία ἀνεπτύχθη.

Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ Ἑλληνικῇ παραδόσει γίνεται λόγος ἀπλῶς περὶ μεταλλουργίας, οὐχὶ δὲ περὶ μεταβολῆς μετάλλων. Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἀντιοχείας (τὸν 7ον ἢ 8ον αἰῶνα), ἀναφέρει ἐν τοῖς χροικοῖς αὐτοῦ τὸν 7ον μ. Χ. αἰῶνα τὰ ἐξῆς « τὸ μυθολογούμενον χρύσειον δέρας βιβλίον ἦν ἐν δέρμασι γεγραμμένον, περιέχον ὅπως δεῖ διὰ χημείας χρυσὸν ἐργάζεσθαι ». Ἐκ τούτου ὁ Σουίδας τὸν 10ον αἰῶνα, ὀρίζει ἐν τῷ λεξικῷ αὐτοῦ·

« Δέρας.—τὸ χρυσόμαλλον δέρας, ὅπερ ὁ Ἰάσων διὰ τῆς Ποντικῆς θαλάσσης σὺν τοῖς Ἀργοναύταις εἰς τὴν Κολχίδα παραγενόμενος ἔλαβεν, καὶ τὴν Μήδειαν τὴν Αἰήτου τοῦ βασιλέως θυγατέρα· τοῦτο δ' ἦν οὐχ ὡς ποιητικῶς ἀναφέρεται, ἀλλὰ βιβλίον

ἦν ἐν δέρμασι γεγραμμένον, περιέχον — ὅπως δεῖ γίνεσθαι διὰ χημείας χρυσόν.—εἰκότως οὖν οἱ τότε χρυτοῦν ὠνόμαζον αὐτὸ δέρας διὰ τὴν ἐνέργειαν τὴν ἐξ αὐτοῦ ».

Ἀλλ' ἐκ τῶν Ἀργοναυτικῶν Ἀπολλονίου τοῦ Ῥοδίου (περὶ τὸ 200 π. Χ.) οὐδὲν ἀναφέρεται, ἐξ οὗ ἡδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι καὶ οἱ τότε εἶχον τὴν αὐτὴν γνώμην περὶ τοῦ χρυσομάλλου δέρατος. Πολλὰ λέγουσιν οἱ μῦθοι περὶ μαγικῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων, ἐπὶ τοῦ προκειμένου δ' ὅτι ὁ Αἰήτης, ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Κίρκη, ἡ Μήδεια ἦσαν εἰδήμονες τῆς μαγικῆς. Εἰς τὴν μαγικὴν τέχνην ἀποδίδονται δυνάμεις ὑπερφυσικαὶ καὶ ἔργα παράδοξα, ἀλλὰ περὶ κατασκευῆς χρυσοῦ διὰ μαγικῆς τέχνης οὐδεὶς λόγος, οὐδ' ὅτι μαγικὴ τις τέχνη ἐκαλεῖτο χημεία.

Τὰ περὶ ὑπερφυσικῶν δυνάμεων διηγούμενα δύνανται ἀπλούστατα νὰ ἐξηγηθῶσιν ὡς φαντασιοπληξίαι, γεννώμεναι ὑπὸ τοῦ θαυμασμοῦ, ἡ ἐκ τῆς προθέσεως τοῦ παραστῆσαί τινα μέγαν, ἄλλοτε δ' ὡς πραγματοποιήσεως εὐχῶν, ὡς ὁ μῦθος περὶ Μήδα, αἰτήσαντος καὶ λαβόντος τὸ δώρημα νὰ μεταβάλλῃ διὰ τῆς ἀφῆς πάντα τ' ἀντικείμενα εἰς χρυσᾶ. Εἶναι γελοῖον τὸ νὰ βασίζῃ τις ἐπὶ τοιούτων ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα, καθ' ὧν μαρτυρεῖ ἡ σιωπὴ τῶν παλαιῶν δοκίμων συγγραφέων. Παρατηρεῖ μὲν ὁ Σούιδας ὅτι ποιητικῶς τὸ ἐν Κολχίδι βιβλίον φέρεται ὡς δέρας χρυσόμαλλον, ἀλλ' ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἀρχαίων μὴ ποιητῶν φέρεται τοῦτο ὡς βιβλίον ἐν δέρμασι

γεγραμμένον, περιέχον ὅπως δεῖ γίνεσθαι διὰ χημείας χρυσόν. Ἐὰν ἰδέα τις περὶ τέχνης τοιαύτης ὑπῆρχεν, ἀδύνατον ἦν νὰ μὴν ἀναφέρωσι τοῦτο σαφῶς οἱ δόκιμοι ἱστοριογράφοι καὶ φυσιολόγοι, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Διόδωρος, καίτοι γράψαντες ἱστορίαν τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων· ὁ Πλούταρχος, ὁ Πλίνιος, καίτοι προσπαθήσαντες νὰ διακρίνωσι πάντα τὰ ἱστορούμενα ἀπὸ τῶν μυθολογουμένων· ὁ Ἀριστοτέλης, καίτοι γράψας φυσικὴν.

Πολλοὶ τῶν νεωτέρων σχολιαστῶν ἀπέδωκαν ἀλχημιστικὴν σημασίαν εἰς χωρία Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων συγγραφέων, εἰς μύθους κτλ. τινὲς δι᾽ ἰσχυρίσθησαν μάλιστα ὅτι ὁλόκληρος ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία εἶναι μυστικὴ προσωποποιήσις ἀλχημιστικῶν ἰδεῶν· ἀναφέρομεν τινὰ ὡς παράδειγμα.

Ὁ Ἑρμῆς κατ' ἐντολὴν τοῦ Διός, διηγεῖται ὁ Ὀμηρος ⁽¹⁾, σχῆμα λαβὼν θεράποντος τοῦ Ἀχιλλέως, παρουσιάζεται τῷ Πριάμῳ πορευομένῳ πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν, ἵνα ἐξαγοράσῃ τὸ πτώμα τοῦ Ἑκτωρος, ὡς οἰωνὸς ἐμφαίνων τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Διός. Ἐρωτηθεὶς ὁ Ἑρμῆς περὶ τῆς καταγωγῆς, ἀποκρίνεται ἐν ἄλλοις

- » *Μιρμιδόνων δ' ἐξ εἰμί, πατὴρ δέ μοι ἐστὶ Πόλυκτωρ*
» *ἀφνειὸς μὲν ὄγ' ἐστὶ, χέρων δὲ δὴ ὡς σύπερ ὦδε*
» *ἐξ δὲ οἱ υἱες ἔφασαν, ἐγὼ δὲ οἱ ἑβδομος εἰμὶ* ⁽²⁾.

(1) Ἰλιάδος Ω. στ. 330.

(2) Ἰλιάδ. στ. 399.

Τοὺς στίχους τούτους ἐξηγεῖ ὁ Βορύχιος (¹). τὸν 17ον αἰῶνα, ἐκλαμβάνων τὸν Ἑρμῆν ὡς Ὑδράργυρον, τὸ ἔβδομον μέταλλον· τοῦτο δὲ νομίζει ὅτι ἐμφαίνει καὶ τ' ὄνομα τοῦ πατρὸς « Πολύκτωρ » ὅτι πολλὰ κέκτῃται. Ἀλλαχοῦ δ' ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ προκειμένου περὶ τῶν δεσμῶν, οὓς ὁ Ἥφαιστος ἐμηχανεύθη, ὅπως δεσμεύσῃ τὸν Ἄρην καὶ τὴν Ἀφροδίτην αἰσχύνοντας τὸ ἑαυτοῦ λέχος

κόπτε δὲ δεσμοὺς

ἄρρήκτους ἀλύτους, ὅφρ' ἔμπεδον αὖθι μένοιεν (²).

διατείνεται ὅτι ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἄρεως ἀλληγορεῖται ὁ σίδηρος, ὑπὸ δὲ τὸ τῆς Ἀφροδίτης ὁ χαλκός.

Ὁ Ἰάκωβος Τόλλ, ἀποθανὼν τῷ 1696, συνέγραψεν ὑπὸ τὸν τίτλον Fortuita σύγγραμμα 400 σελίδων, ἀλληγορῶν κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ὁλόκληρον τὴν μυθολογίαν· τὴν ιδέαν του ἐν συνόλῳ ἐκφράζει ἡ περικοπή· *tota fabularis historia graeca, phoenicia, aegyptiaca ad chemiam pertinet.*

Ὁ Λοτίχιος βεβαιοῖ ὅτι ὁ Ὀρφεὺς μετέφερε τὰ χημικὰ μυστήρια ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἑλλάδα. *Ejusdem divinae atque occultae scientiae gnaris proditur Orpheus poeta, qui chymiam ex Aegypto in Graeciam attulit* κτλ. Κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα

(1) *Hermetis, Aegyptiorum et chemicorum sapientia.*

(2) Ὀδύσ. Θ. στίχ. 274.

ἐξηγήθησαν πολλὰ χωρία τοῦ Βιργιλίου, τοῦ Ὀβιδίου κτλ.

Ἐκτὸς τῶν ὁλως αὐθαιρέτων τούτων φαντασιοπληξιῶν, δι' ὧν ὁλόκληρος ἡ χημεία ἀνάγεται εἰς ἐποχὴν προϊστορικὴν, καὶ καθ' ἣς οὐδὲν ἄλλο ἐσκέπτοντο οἱ ἀρχαῖοι μυθολόγοι καὶ ποιηταὶ εἰμὴ περὶ χημείας, δοκιμώτεροι σχολιασταὶ ἐζήτησαν καταπληκτικὰ ἔχνη τοῦλάχιστον τῆς ιδέας τοῦ μεταβλητοῦ τῶν μετάλλων ἐν τῷ συγγράμματι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐκείνων, οἵτινες ὥφειλον νὰ μνησθῶσιν αὐτῆς ἐὰν ὑπῆρχεν, ἔστω καὶ μυστικὴ καὶ ὀλίγοις γνωστὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν, ἣν ἔγραφον.

Οὕτως ἐσχολιάσθη τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ Εὐθυδήμῳ (Κ. XVIII). « Ἄρ' οὖν ἡμᾶς ἂν τι ὀνήσειεν, εἰ ἐπισταίμεθα γινώσκειν περιϊόντας, ὅπου τῆς γῆς χρυσίον πλεῖστον κατερώρυκται. Ἴσως, ἔφη. Ἀλλὰ τὸ πρότερον, ἦν δ' ἐγὼ τοῦτό γε ἐξηλέγξαμεν, ὅτι οὐδὲν πλέον, οὐδ' εἰ ἄνευ πραγμάτων καὶ τοῦ ὀρύττειν τὴν γῆν, τὸ πᾶν ἡμῖν χρυσίον γένοιτο· ὥστε οὐδ' εἰ τὰς πέτρας χρυσᾶς ἐπισταίμεθα ποιεῖν, οὐδενὸς ἂν ἄξια ἡ ἐπιστήμη εἴη· εἰ γὰρ μὴ κεχρησθαι ἐπιστησόμεθα τῷ χρυσίῳ οὐδὲν ὠφελος αὐτοῦ ἐφάνη ». Ἀλλὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἀποδεικνύει τὸναντίον ὅτι ὁ Πλάτων οὐδὲ ιδέαν περὶ τοῦ πιθανοῦ τῆς μεταβολῆς τῶν μετάλλων εἶχεν· διότι ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν φυσικὴν τοῦ χρυσοῦ εὗρεσιν τὴν διὰ πραγμάτων, ἥτοι κόπου, καὶ τοῦ ὀρύττειν, ἐκλαμβάνει ὥς ἐναντίαν περίστασιν τὴν ἄρνησιν μόνον τῶν μέσων τού-

των ἄνευ πραγμάτων καὶ τοῦ ὁρύττειν. Ἐὰν ἐγίνωσκεν ὅτι τέχνη τινὶ παρασκευαστὸς ὁ χρυσός, ἤθελε μεταχειρισθῇ τὴν τεχνικὴν κατασκευὴν ὡς περίστασιν ἐναντίαν τῆς φυσικῆς εὐρέσεως. — Οὕτω καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ παραδείγματος « εἰ τὰς πέτρας ἐπισαίμεθα χρυσᾶς ποιεῖν » φαίνεται ὅλως τυχαία καὶ εἰς οὐδεμίαν πιθανότητα ἀναφερόμενον· διότι ἐὰν ἀλχημιστικὴ τις ἰδέα ἦν γνωστὴ τῷ Πλάτωνα, ἤθελε μεταχειρισθῇ μέταλλον τι ὡς παράδειγμα, οὐχὶ πέτρας.

Ἐτερον χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν σχολιαστῶν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἡ συντυχία μόνη διαφόρων οὐσιῶν δὲν ἀποτελεῖ ἀνάμιξιν· ὡς ὅρον τῆς μίξεως θεωρεῖ ἀλλοίωσιν τῆς οὐσίας ἄνευ ὅμως παντελοῦς ἐξαφανίσεως τοῦ εἰδικοῦ χαρακτῆρος ἐν τῷ μίγματι. Ὡς παράδειγμα μίξεως, καθ' ἣν τὸ ἐν τῶν συνθετικῶν διάγει παθητικῶς, δεσποζούσης τῆς ἐπ' αὐτοῦ δραστηκότητος, τοῦ ἐτέρου ἐπιφέρει τὴν ἀνάμιξιν τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ κασσιτέρου. Τὸ χωρίον ἔχει ὡς ἐξῆς « Ἐνια γὰρ ψελλίζεται πρὸς ἄλληλα τῶν ὄντων καὶ ἐπαμφοτερίζει· φαίνεται γὰρ πως καὶ μικτὰ ἡρέμα καὶ ὡς θάτερον μὲν δεκτικόν, θάτερον δ' εἶδος, ὅπερ ἐπὶ τούτων συμβαίνει (τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ κασσιτέρου). Ὁ γὰρ καττίτερος ὡς πάθος τι ὢν ἄνευ ὕλης τοῦ χαλκοῦ σχεδὸν ἀφανίζεται καὶ μιχθεὶς ἄπειροι χρωματίσας μόνον » (1). — Τὸ χωρίον τοῦτο ἐξηγεῖται ὡς ἐξῆς. « Ὀν-

(1) Aristoteles opera omnia Τομ. II. (Παρίσ. 1850). σελ. 453

των τινων ὁ χαρακτήρ εἶναι ἀόριστος, διότι ταλαντεύεται ἐπαμφοτερίζων πρὸς διάφορα ὄντα· ἐὰν ὄν τι τοιοῦτον συντύχῃ ἐν ἐκείνων, πρὸς ᾧ ἐπαμφοτερίζει, δὲν δύναται τις ν' ἀποφανθῇ ὠρισμένως ἐὰν μίγνυται (ἤτοι φυλάττει ἐν τῷ μίγματι τὸν χαρακτήρα τοῦ εἶδους), ἢ ἐὰν τὸ μὲν παρουσιάζεται ὡς ὀρίζον τὸ εἶδος τοῦ μίγματος, τὸ δὲ ὡς δεχόμενον τὸ εἶδος τοῦτο. Τοῦτο συμβαίνει π. χ. ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ καὶ τοῦ κασσιτέρου· διότι ὅταν συντύχωσιν, ὁ κασσίτερος σχεδὸν ἀφανίζεται, ὡς εἰ ἦν πάθος τι τοῦ χαλκοῦ ⁽¹⁾ ἄνευ ἰδιαιτέρας ὕλης, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἶχνος τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐν τῷ χαλκῷ ὑπολείπεται καταληπτὸν ἢ ἀλλοίωσίς τις τοῦ χρώματος τοῦ χαλκοῦ. Κατὰ ταῦτα πρόκειται περὶ ἀναμίξεως οὐσιῶν καὶ δεσποτίας τινῶν οὐσιῶν ἐν τῷ μίγματι, οὐχὶ περὶ ποιοτικῆς ἀλλαγῆς μιᾶς οὐσίας διὰ τινος τέχνης.— Ἀλλὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἐξηγήθη διαφοροτρόπως ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἀλχημιστῶν, οἵτινες ἀναφέρονται εἰς αὐτό. — Ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖ πάντως ἐν τούτοις λόγον περὶ ἀντικειμένου λίαν συγγενοῦς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἀλχημείας, ὥστε ἔπρεπε νὰ μνησθῇ καὶ τοῦτο εἰ εἶχε γνῶσιν. Ἐπειδὴ οὐδόλως μνεῖαν ποιεῖ, τὸ χωρίον τοῦτο μαρτυρεῖ ὡσαύτως τὸ ἐναντίον, ἤτοι τὴν ἄγνοιαν τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τοῦ Ἀλχημιστικοῦ προβλήματος.

(1) Ἡ ἔννοια τῆς ὑποθέσεως ταύτης εἶναι πάντως σκοτεινὴ·

Ἐπίσης παράτολμον εἶναι ἐν ἐλλείψει ἄλλων σαφεστέρων τεκμηρίων νὰ οἰκοδομήσῃ τις σύστημα δόλοκληρον, βασιζόμενος ἐπὶ τινων λέξεων μόνον, εἰς ἃς δύναται ν' ἀποδοθῇ ἀλχημιστικὴ ἔννοια. Οὕτω τινὲς ἐπεκρότησαν εὐρόντες τὴν λέξιν χρυσοχοεῖν παρὰ τῷ Πλάτῳ. Τὸ χωρίον ἔχει ὡς ἑξῆς. « Τί δέ; χρυσοχοήσοντας οἶει τοὺς δε νῦν ἐνθάδε ἀφίχθαι, ἀλλ' οὐ λόγων ἀκουσομένους; » Ἀλλὰ πρῶτον ὁ ὅρος « χρυσὸν χέω » εἶναι ἀπλοῦς μεταλλουργικός· ἔπειτα κατὰ τὸν Σουΐδαν καὶ ἄλλους δοκίμους σχολιαστάς, τὸ χρυσοχοεῖν ἐλέγετο παροιμιακῶς ἐπὶ ἀκροσφαλῶν ἐλπίδων, ὡς τὸ ἀκροβατεῖν, ἢ τὸ Γαλλικὸν *batir en l' air, batir de toures en Espagne*. — Ἀναμφιβόλως ἡ σύνθεσις τῆς λέξεως ἦν τοιαύτη, ὥστε μετεχειρίσθησαν αὐτὴν οἱ κατόπιν Ἕλληνες ἀλχημισταί· οὕτω τις Ἀναστάσιος Σιναΐδης, ἀναγόμενος ὑπὸ τῶν μὲν εἰς τὸν 6ον, ὑπ' ἄλλων δὲ εἰς τὸν 11ον αἰῶνα μ. Χ., σχολιάζων τὸ ἑξαήμερον, ἀναφέρει, « οὐ γὰρ δὴ χρυσοχόους ἡμᾶς καὶ λιθεργοὺς καὶ χημευτὰς χρυσοκολλήτων λίθων ἀπεργάζεσθαι ἢ γραφὴ βουλομένη καὶ παιδεύουσα ταῦτα φησὶν ».

Ἐπαναλαμβάνομεν δ' ὅτι ἐὰν οἱ Ἕλληνες μέχρι τοῦ τελευταίου τοῦλάχιστον π. Χ. αἰῶνος εἶχον γνῶσιν τινὰ περὶ προβλήματος τοσοῦτον σπουδαίου, ὡς τὸ τῆς ἀλχημείας, ἔπρεπε ν' ἀναφέρωσι σαφῶς καὶ πολ-
λάχισ νὰ ἐκφράσωσι τὴν γνώμην των κλασικοὶ συγ-

ἀλλ' ὡς ὑπόθεσις μόνη ἐπιφερομένη δὲν εἶναι οὐσιώδης ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὅλου χωρίου.

γραφεῖς. Τούτου μὴ γενομένου, φαίνεται ἐκ προτέρων παράλογος ἡ ἀναζήτησις ἀποδείξεων ἐν τισι λέξεσι μόνον καὶ χωρίοις στοτεινοῖς.

Ὁ Πλίνιος (τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα) ἐν τῇ φυσικῇ ἱστορίᾳ ἀναφέρει·

« Jam regnauerat in Colchis Salauces et Esubopes qui *terram virginem* nactus, plurimum argenti aurique erruisse dicitur in Samnorum gente et alioquin velleribus aureis inglyto regno. » ἤτοι « ἐν Κολχίδι ἐβασίλευσεν ὁ Σαλαύκης καὶ ὁ Εὐσυνώπης, ὅστις λέγεται, ὅτι εὔρε τὴν παρθένον γῆν, ἐξ ἧς προσεποιήσατο ἑαυτῷ πολὺν ἄργυρον καὶ χρυσὸν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Σαμνίων, περιβοήτῳ ἄλλως τε καὶ διὰ τὰ χρυσᾶ δέρατα ». Ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ εὐρίσκεται σαφῶς ἡ ιδέα ὅτι τις ἐπλούτισε διὰ τινος εὐρέσεως. Ἀλλὰ τοιούτου εἵδους λεγόμενα στολίζουσι τοὺς μύθους λαῶν οὐδὲ τ' ὄνομα, οὐδὲ τὴν ιδέαν τῆς ἀλχημείας γινωσκόντων· καὶ δὲν ἔλειπον πιθανῶς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁμοίας φύσεως εἶναι καὶ τὸ περὶ τοῦ βασιλέως Μήδα μυθολογούμενον, οὗ ἀλλαχοῦ ἐμνήσθημεν.

Εἶναι ἡ ἐν τοῖς διηγήμασι πραγματοποιήσις εὐχῆς, προερχομένης ἐκ τῆς φιλοπλουτίας τῶν ἀνθρώπων, ἡ φαντασιώδους λύπης τοῦ βασανίζοντος τὸν φιλόπλουτον προβλήματος. Περὶ ἀλλαγῆς μετὰλλων δὲν γίνεται οὐδ' ἐνταῦθα λόγος. Ὁ λόγος *terra virginia*, ἡ γῆ παρθένος, ⁽¹⁾ ἐχρησίμευσεν ὥς ἐπι-

(1) Ὁ ὅρος γῆ παρθένος, ἀπαντᾶται παρὰ τῷ Ὀλυμπιοδώρῳ.

χείρημα τοῖς ἄλλως περὶ τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς φρονοῦσι, κυρίως διότι βραδύτερον οἱ ἀλχημισταὶ ἐκάλουν οὕτω τὴν πρώτην ἢ ἀκατέργαστον ὕλην, ἐξ ἧς παρασκευάζεται κατ' αὐτοὺς ὁ φιλοσοφικὸς λίθος. Ἀλλὰ γῆ παρθένος δυνατόν νὰ σημαίνει πᾶσαν ἄθικτον, ἐνταῦθα δὲ μηκέτι ἐξετασθεῖσαν ἢ ἐκμεταλλευθεῖσαν γῆν. Τὰς λέξεις *velleribus aureis* μετέφρασαν τινὲς «διὰ τοῦ χρυσομάλλου δέρματος»· ἀλλ' ὁ Πλίνιος ἐκφέρεται πληθυντικῶς «διὰ τῶν χρυσῶν δερμάτων», ὅπερ πιθανώτερον. Ὁ Schmi-eder ἐν ἄλλοις ἐξηγεῖ, ὑπενθυμίζων ὅτι πολλαχοῦ συλλέγεται χρυσὴ ψάμμος ποταμῶν τινῶν διὰ δορῶν, ἐπικαθημένης ταύτης ἐπὶ τῶν μαλλίων.

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ.

Ἐν τῶν μέχρι τοῦδε διασωθέντων ἀρχαιοτάτων ἀλχημιστικῶν κειμηλίων εἶναι τὸ ὑπὸ Δημοκρίτου τινὸς ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς Αἰγυπτιακῆς βιβλιογραφίας συνταχθέν. Τοῦτο μελετήσας ὁ Συνέσιος τὸν 4ον μ. Χ. αἰῶνα, ἐξέδοτο πραγματείαν περὶ διαφόρων ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἀντικειμένων. Ἀλλ' ἔνεκα τῆς ἀπροσδιορίστου ἐποχῆς τῆς συγγραφῆς τῆς βίβλου ταύτης, ἀγνώστου τοῦ ἀληθοῦς αὐτῆς συγγραφέως, τοῦ ἀκαταλήπτου τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων προβλημάτων, δὲν δυνάμεθα μετὰ θετικότητος ν' ἀποφανθῶμεν περὶ τῆς πραγματικῆς τοῦ ἔργου ἀξίας.

Ὁ ἀλχημιστικὰ συγγράμματα συντάξας Δημόκριτος ἐνομίζετο ὅτι ἦν ὁ γνωστὸς φιλόσοφος Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης ἐκ Θράκης, ζήσας ἀπὸ τὰ 460 μέχρι τοῦ 361 π. Χ. Οὗτος δέ, ὡς γνωστόν, ἐσπούδασε τὰς τῶν Αἰγυπτίων, Χαλδαίων καὶ Περσῶν ἐπιστήμας. Ἀλλὰ συγγραφεῖς ὀλίγον μεταγε-

νέστεροι ἀποδίδουσιν αὐτῷ γνώσεις μᾶλλον τῆς μα-
γείας καὶ διαφόρων ἄλλων μυστικῶν ἐπιστημῶν, οὐ-
δαμοῦ δ' ἀναφέρουσιν αὐτὸν ὡς ἄλχημιστήν. Μόλις
τὸν 4ον αἰῶνα ὁ Συνέσιος ἀναφέρει περὶ Δημοκρίτου
τὰ ἑξῆς. « Συνεσίου φιλοσόφου, πρὸς Διόσκορον εἰς
τὴν βίβλον Δημοκρίτου ὡς ἐν σχολίοις » — Διοσχόρῳ
» ἱερεῖ τοῦ μεγάλου Σεράπιδος τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ,
» Θεοῦ τε συνευδοκοῦντος, Συνέσιος φιλόσοφος χαί-
» ρειν. Τῆς πεμφθείσης μοι ἐπιστολῆς παρὰ σοῦ περὶ
» τῆς τοῦ θείου Δημοκρίτου βίβλου οὐκ ἀμελέσσερον
» ἔσχον, ἀλλὰ σπουδῇ πολλῇ καὶ πόνον ἑμαυτὸν
» βασανίσας, ἔδραμον πρὸς σέ· — ἐνῶ οὖν πρόκειται
» ἡμῖν εἰπεῖν τίς ἂν εἴη ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὁ φιλόσοφος
» Δημόκριτος ἐλθὼν ἀπὸ Ἀβδῆρων, φυσικὸς ὢν καὶ
» πάντα τὰ φυσικὰ ἐρευνήσας καὶ συγγραψάμενος
» πάντα τὰ ὄντα κατὰ φύσιν. Ἀβδηρα δὲ ἐστὶ πόλις
» Θράκης· ἐγένετο δ' ἀνὴρ λογιώτατος, δς ἐλθὼν ἐν
» Αἰγύπτῳ, ἐμυσταγωγήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ὀστά-
» νους (Ὀλάνους) ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Μέμφεως, σὺν
» πᾶσιν τοῖς ἱερεῦσιν Αἰγύπτου. Ἐκ τούτου λαβὼν
» ἀφορμὰς συνεγράψατο βίβλους Δ'. βαφικὰς περὶ
» χρυσοῦ, καὶ ἀργύρου, καὶ λίθων, καὶ πορφύρας·
» λειῶ δὲ λαβὼν τὰς ἀφορμὰς συνεγράψατο περὶ
» τοῦ μεγάλου Ὀστάνου (Ὀλάνου)· ἐκεῖνος γὰρ ἦν
» πρῶτος γράψας ὅτι ἡ φύσις τῇ φύσει τέρπεται, καὶ
» ἡ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ κ. θ. ξ. »

Ὁ δὲ Γεώργιος Σύγκελος τὸν 9ον μ. Χ. αἰῶνα,
ἀναφέρει ἐν τῇ χρονογραφίᾳ αὐτοῦ περὶ Δημοκρίτου,

ὅτι οὗτος ἦν ἐξ Ἀβδῆρων καὶ ἐξεπαιδεύθη ἐν τῷ ναῷ τῆς Μέμφεως· περιγράφει προσέτι τὰς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ὀστάνους σχέσεις του, καὶ ὅτι συνέγραψε σκοτεινῶς περὶ χρυσοῦ, καὶ ἀργύρου, καὶ λίθων καὶ πορφύρας.

Ὁ Σουίδας περὶ τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰῶνος, ἀναφέρει μὲν ὅτι ὁ Δημόκριτος κατὰ τινας μὲν ἐξεπαιδεύθη παρὰ τῶν μάγων Χαλδαίων καὶ Περσῶν, ὅτι διέτριψεν ἐν Περσίᾳ, Ἰνδίᾳ, καὶ Αἰγύπτῳ ἔνθα ἐδιδάχθη τὰς σοφίας, ἀλλ' οὐδὲν περὶ τῶν ἀλχημιστικῶν γνώσεων ἢ συγγραμμάτων αὐτοῦ. Ἄλλοι δὲ δι᾽ ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Δημόκριτος ἦν Ἀθηναῖος, ὅστις ἀπελθὼν εἰς Αἴγυπτον, κατώρθωσε νὰ χειροτονηθῇ ἱερεὺς ἐν τῷ ναῷ, ἔνθα ἐξεπαιδεύθη τὰς μυστηριώδεις τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων ἀλχημιστικὰς γνώσεις.

Πολλὰ τῶν παρ' ἡμῖν διασωθέντων ἀλχημιστικῶν συγγραμμάτων φαίνονται ἔργα τοῦ Δημοκρίτου, ἢ τοῦλάχιστον ἀναφέρουσι τοῦτον ὡς συγγραφέα των. Οὐδὲν τούτων ἐξεδόθη Ἑλληνιστὶ μέχρι τοῦδε. Τὸ πρῶτον τοῦτο νῦν ἐκδίδεται. Λατινιστὶ ἐξεδόθη χειρόγραφον, τῷ Δημοκρίτῳ ἀποδιδόμενον, ὑπὸ τοῦ Δομενίκου Πιζιμέντη τῷ 1573, ὅστις δι᾽ ἰσχυρίζετο ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν χειρόγραφον παρέλαβε παρά τινος Κερκυραίου Ἑλληνοῦ. Ἡ ἔκδοσις φέρει τὸν ἐξῆς τίτλον· « Democritos Abderita de arta magna sive de rebus naturalibus, nec non Synesii et Pelágii et Stefani Alexandrini et Mich. Pselli in eundem commentaria. Dom. Pizimentio Vibonensi inter-

prete. Patavii 1573» (1). Ἡ μετάφρασις αὕτη μετετυπώθη ἀκολούθως ὑπὸ διαφόρων καὶ σχεδὸν παρεμορφώθη.

Τὸ περιεχόμενον δὲ τῶν ἀλχημιστικῶν τούτων χειρογράφων, τῶν τῷ Δημοκρίτῳ ἀποδιδομένων, εἶναι ὡσαύτως διάφορον. Ἐκ τῶν χειρογράφων τούτων τέσσαρα εὐρίσκονται ἐν Παρισίοις καὶ δύο ἐν Βιέννῃ, πάντα σχεδὸν ὅμοια· ἐν τῶν ἐν Παρισίοις χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος, ἐπὶ λεπτοτάτου ὡς μέταξα χάρτου γεγραμμένον· Τὰ λοιπὰ δ' εἰσὶν ἐπὶ χάρτου γεγραμμένα, χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 1467, 1486 καὶ 1560. Τὰ δ' ἐν Βιέννῃ ἀπὸ τοῦ 1564 ἀμφοτέρω, ἐν Βενετίᾳ ὡσαύτως ἐπὶ χάρτου· φέρουσι δὲ πάντα τὸν τίτλον « Δημοκρίτου φυσικὰ καὶ μυστικά ».

Τὰ χειρόγραφα ταῦτα πάντες ἀπέδιδον Δημοκρίτῳ τῷ Ἀβδηρίτῃ ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 16ου. Ἀλλὰ περὶ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος ὁ Γεώργιος Ἀγρικόλας πρῶτος ἀπεφάνθη ὅτι ὁ ἀναφερόμενος χημικὸς συγγραφεὺς δὲν εἶναι ὁ ἐξ Ἀβδέρων φιλόσοφος ὁ Δημόκριτος· ἔκτοτε δὲ καὶ ἄλλοι ἤρξαντο ἀμφιβάλλοντες περὶ τῆς ἀγνότητος τῶν βίβλων τούτων. Τὸν 17ον ὁμοῦ αἰῶνα ὁ Ὁλᾶος Βορρίχιος προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ « Hermetis Aegyptorum et chemicorum sa-

(1). Τὴν μετάφρασιν ταύτην εἶδομεν ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ τῆς Βιέννης βιβλιοθήκῃ, ἀλλ' εὗρομεν αὐτὴν ὅλως ὁμοίαν καὶ ἄσχετον ἢ ἀσύμφωνον μὲ τὸ νῦν ἐκτυπούμενον.

piencia» ὅτι Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης συνέταξεν ὄντως χημικάς βίβλους, ἀλλ' ὅτι αὗται παρεμορφώθησαν παρὰ τῶν διαφόρων ἀντιγραφέων κτλ.

Ὁ δὲ Λαμέκιος κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν διῆσχυρίζεται ὅτι τὰ φυσικὰ καὶ μυστικὰ ταῦτα εἰσὶν ἐρανίσματα ἐκ τῶν συγγραμμάτων Δημοκρίτου τοῦ Ἀβδηρίτου. Ὁ Schmieder τούναντίον ἀποφαίνεται ὅτι ἐσφαλμένως ἀπεδόθησαν τὰ χειρόγραφα ταῦτα τῷ Ἀβδηρίτῃ, καθότι ταῦτα μόνον τὸ ὄνομα Δημόκριτος ἄνευ ἐπιθέτου ἀναφέρουσιν.

Καὶ πράγματι οὐδαμοῦ τῶν χειρογράφων τούτων ἀναφαίνεται τ' ὄνομα Ἀβδηρίτης. Ὁ συντάκτης δ' αὐτῶν, ἴσως ἄλλος τις Δημόκριτος, οὐδόλως ἀναφέρει τίς ἦν ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ, οὐδὲν περὶ περιηγήσεων χωρῶν, περὶ τῆς μυσταγωγήσεως αὐτοῦ ἐν Θήβαις, Μέμφεως καὶ Ἡλιοπόλεως, οὐδὲν περὶ τοῦ ναοῦ, ἐνθα εὗρέθησαν αἱ βίβλοι κτλ. Περὶ πάντων δὲ τούτων ἀναφέρουσιν ὁ Συνέσιος καὶ οἱ μετ' αὐτόν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν πάλιν ὅτι τινὲς κατεχράσθησαν τοῦ ὀνόματος τούτου, τιτλοφορήσαντες δι' αὐτοῦ ξένα ἔργα (').

Τινὲς θέλοντες νὰ ὀρίσωσι τὴν χρονολογίαν τῆς βίβλου ταύτης, διῆσχυρίζονται ὅτι ἐν αὐτῷ ἀναφέρεται Πέρσης τις βασιλεὺς τὸν 3ον ἢ 4ον μ. Χ. αἰῶνα ἐπιζήσας.

(1) Σημειωτέον ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τ' ὄνομα Δημόκριτος ἐσήμαινε γνώσεις μυστηριώδεις.

Εἰ καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμέν ἀκριβῶς τὴν χρονολογίαν τῆς συγγραφῆς τοῦ χειρογράφου τούτου, οὐχ ἥττον ὁμως ἀποφαινόμεθα ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ἦν τὸ ἀρχαιότατον ἀλχημιστικὸν κειμήλιον, ὅπερ καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι αὐτῇ, τὸν 4ον αἰῶνα, μεγάλως ἐτιμᾶτο, καὶ τὴν πρώτην τῶν σπουδαιοτάτων κατεῖχε θέσιν. Ἀντεγράφη τὸν 4ον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ Συνεσίου, τὸν 5ον ὑπὸ τοῦ Πελαγίου, τὸν 9ον ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Ἀλεξανδρέως, τὸν 11ον ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ καὶ τὸν 19ον ὑπ' ἐμοῦ.

Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν χημείαν, ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ βλέπομεν ἐκφραζομένην τὴν μυστηριώδη διδασκαλίαν « ἡ φύσις τῇ φύσει τέρπεται, ἡ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ καὶ ἡ φύσις τὴν φύσιν κρατεῖ ». Ἡ διδασκαλία αὕτη, ἦν αἰῶνες ἐκαλλιέργησαν καὶ προήγαγον, ἐφάνη καὶ ἐν τῷ μεσαιῶνι περικαλύπτουσα γνώσεις βαθείας καὶ ἐμβριθεῖς οὐ μόνον τῆς χημείας καὶ ἀλχημείας, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ὑψηλῶν ἔτι ἐπιστημῶν.

Ὁ Schmieder ἐπεξηγεῖ τὸ χωρίον τοῦτο, ἥτοι τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ὄστάνου, ὡς ἐξῆς· « λέγων οὗτος τὴν φύσιν, ὑπαινίττεται ἐνταῦθα τὴν φυσικὴν δύναμιν· αἱ φυσικαὶ δὲ δυνάμεις τῶν σωμάτων δείκνυσι φιλικὴν τινα κλίσιν πρὸς ἀλλήλας· ἡ μία ὁμως φυσικὴ δύναμις δείκνυται ἰσχυροτέρα τῆς ἄλλης, καὶ διὰ τοῦτο ἡ μία κλίσις πολλάκις διὰ τῆς ἄλλης ὑπερνικᾶται· ἀλλ' ὑπάρχει φυσικὴ τις δύναμις ὑπερνικῶσα πάσας τὰς λοιπὰς, δημιουργοῦσα καὶ μηδε-

νίζουσα πᾶσαν κλίσιν· ἡ πρώτη λοιπὸν εἶναι « ἡ συγγένεια », ἡ δευτέρα ἡ « ἐκλεκτικὴ συγγένεια »· ἡ τρίτη δὲ, ἡ πασῶν τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἄνωτέρα « ἡ τοῦ πυρὸς παντοδυναμία », ἐν ᾗ συνίστατο τὸ κυριώτερον δόγμα τῶν ἱερέων τοῦ Φθᾶς ».

Ἡ διδασκαλία λοιπὸν αὕτη τοῦ Ὀστάνους ἐμπεριέχει τὰς προκαταρκτικὰς τῆς χημείας ἐννοίας· ἐπεκράτει δ' αὕτη μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος.

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο καταφανῶς πραγματεύεται περὶ μετάλλων καὶ τῆς ἐξευγενίσεως αὐτῶν· περὶ τῶν πρὸς τοῦτο μέσων καὶ διαφόρων μεθόδων ὁ συντάκτης τούτου ἀποφαίνεται ὡς περὶ πραγμάτων πρὸ πολλοῦ αὐτῷ γνωστῶν. Αἱ πρὸς διάλυσιν συντελοῦσαι οὐσίαι εἰσὶν ὀρυκτά, φυτικά, καὶ ζωϊκὰ προϊόντα· ἀλλὰ τὰ ὀνόματα, ὑφ' ὧν αὗται ἀναφέρονται, εἰσὶν ἀκατάληπτα καὶ ἄγνωστα παρ' ἡμῖν (1). Δι' ἡμᾶς δὲ οὐχὶ αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ διδασκομένων, ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς τῶν μετάλλων ἐξευγενίσεως καὶ ἐπεξεργασίας ἔχει ἀξίαν μεγίστην.

(1) Οὕτω τὸ νίτρον π. χ. ἐσήμαινε τότε Σόδαν καὶ οὐχὶ τὸ νῦν νάτρον· ἡ μαγνησία ἦν ὅλως διάφορος τῆς παρ' ἡμῖν γνωστῆς. Ὁ ὑδράργυρος ἐσήμαινε καὶ ἕτερόν τι ὑποθετικὸν καὶ κατασκευαστὸν σῶμα κτλ.

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΥ ΦΥΣΙΚΑ ΚΑΙ ΜΥΣΤΙΚΑ (¹).

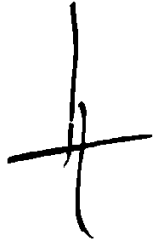
Βαλὼν εἰς λία πορφύρας διαβόλου λύτρας σκορέαν σιδήρου εἰς οὐ ρ σ τ ῆ—οὔρον. Ἐπίθες ἐπὶ πυρᾶς, ὥστε λαβεῖν βράσματα, εἴτα λαβὼν ἀπὸ τοῦ πυρὸς τὸ ζέμα, βάλε εἰς λεκάνην, προβαλὼν τὴν πορφύραν καὶ ἐπιχέας τὸ ζέμα τῇ πορφύρᾳ, ἕα βρέχεσθαι νυχθήμερον ἓν· εἴτα λαβὼν βρύων θαλασσίων Δ' λύτρας, βάλε ὕδωρ ὥς εἶναι ἐπάνω τῶν βρύων τετραδάκτυλον, καὶ ἔχε ὥς ἂν παχυνθῇ, καὶ διϋλίσας τὸ διύλημα θέρμανον, καὶ συνθεῖς τὴν ἐρέαν, κατάχρε· χωνωτέρα δὲ συντεθήτω, ὥστε φθᾶσαι τὸν ζωμὸν ἕως τοῦ πυθμένος· καὶ ἔασον νυχθήμερα δύο· εἴτα λαβὼν μετὰ ταῦτα ξήρανον ἐν σκιᾷ· τὸν δὲ ζωμὸν μὴ ἐκχέης· εἴτα βαλὼν εἰς τὸν αὐτὸν ζωμὸν βρύων λύτρας δύο, βάλε ἐν τῷ ζωμῷ ὕδωρ, ἕως γενέσθαι τὴν

(1) Ἐν τῷ χειρογράφῳ ἀπαντῶμεν πολλὰς λέξεις ἀκαταλήπτους ὡς ἐκ τῆς ὀρθογραφίας αὐτῶν, καθὼς καὶ πολλὰ συμβολικὰ σημεῖα ὅλως ἄσχετα ἐν μέρει καὶ ἀσύμφωνα μὲ τὰς περιγραφόμενας σκευασίας. Καὶ τὰς μὲν λέξεις ἀφίνομεν ὅπως ἔχωσι· τὰ δὲ συμβολικὰ σημεῖα ἐπεξηγοῦμεν σχετικῶς πρὸς τὸ ἀναφερόμενον θέμα χάριν εὐκολίας τοῦ ἀναγνώστου.

ἀναλογίαν τὴν πρώτην· καὶ ἔχε ὡσαύτως ἕως ἂν παχυνθῇ· εἶτα ὑλίσας, βάλε τὴν ἐρέαν ὡς τὸ πρῶτον, καὶ ποιήσῃν νυχθήμερα ἓν· εἶτα λαβὼν ἀπόπλυνον εἰς οὖρον καὶ ξήρανον ἐν σκιᾷ· εἶτα λαβὼν λακχάνου καὶ λαβὼν λαπάθου λύτρας τέσσαρας ἔκζεσον μετὰ ἔρου, ὡς λυθῆναι τὸ λάπαθον, καὶ ὑλίσας τὸ σύνθεμα, βάλε τὸν χαλκὸν καὶ ἔψη ἕως παχυνθῇ· καὶ διϋλίσας πάλιν τὸν χαλκόν, βάλε τὴν ἐρέαν· εἶτα μετὰ ταῦτα πλῦνον οὖρῳ, εἶτα πάλιν ὕδατι, καὶ μετὰ ταῦτα ξηράνας ὁμοίως ἐν σκιᾷ, θυμία ὄνυξι, θαλασσίοις ἐναποβεβρεγμένης ἐν οὖρῳ ἡμέρας δύο· εἰς δὲ τὴν κατασκευὴν τῆς πορφύρας τὰ ἀπερχόμενα εἰσὶ τάδε· φῦκος, ὃ καλοῦσι ψευδοκογχύλιον, καὶ κόκκος, καὶ ἄνθος θαλάσσιον· ἄγχουσαν, λαδικύνη κρημνὸς ἐρυθρόδαμνος ἐκ τοῦ ἔρω γενόμενος· ῥόδιον τὸ ἰταλικόν· ταῦτα τ' ἄνθη προτετίμηνται παρὰ τῶν προγενεστέρων καὶ εἰσὶ φευκτὰ οὐ τίμια.

Ἔστι δὲ ὁ τῆς γαλατίας σκώληξ καὶ τὸ τῆς ἀχαΐας ἄνθος, ὃ καλοῦσι λακχάν, καὶ τὸ τῆς Συρίας, ὃ καλοῦσι ῥίζιον· καὶ τὸ κογχύλιον καὶ τὸ κογχυλιοκογχύλιον τὸ Λυβικόν, καὶ ὁ Αἰγύπτιος κόγχχος ὁ τῆς παραλίου, ὃ καλεῖται πίνα (πίνος), καὶ ἡ ἴσατις βοτάνη, καὶ τὸ τῆς ἀνωτέρας καὶ τὸ τῆς Συρίας, ὃ καλοῦσι κόγχχον· ταῦτα εἰσὶν ἀκίνητα, οὔτε τιμητὰ παρ' ἡμῖν πλήν τῆς ἰσάτεως. Ταῦτα οὖν παρὰ τοῦ προειρημένου διδασκάλου μεμαθηκῶς καὶ τῆς ὕλης τὴν διαφορὰν ἐγνωνκώς, ἡσκούμην ὅπως ἀρμόσω τὰς φύσεις· εἰ γὰρ καὶ τέθνηκεν ἡμῶν ὁ διδάσκαλος, μη-

δέπω ἡμῖν τελειωθέντων, ἀλλ' ἔστι περὶ τὴν ἐπίγνω-
σιν τῆς ὕλης ἀπασχολουμένων, ἐξ ἁδου φησὶν τοῦ-
τον φέρειν ἐπειρόμην· ὥς δὲ εἰς τοῦτο ὥρμησα, εὐ-
θύς παρεκάλεσα λέγων « παρέχεις δωρεὰς ἐμοὶ ἀνθ'
ῶν ἀπήργασμαι εἰς σέ »; καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐσιώπα· ὁ
δὲ πολλὰ παρεκάλουν, ἡρώτων τὸ πῶς ἀρμόσαι τὰς
φύσεις· ἔφησέ μοι δύσκολον λέγειν, οὐκ ἐπιτρέπον-
τος αὐτῷ τοῦ δαίμονος· μόνον δὲ εἶπεν· ἐν τῷ ἱερῷ
αἱ βίβλοι εἰσὶν· ἀναστρέψας εἰς τὸ ἱερόν, ἐγινόμην ἐ-
ρευνήσων εἴπερ δυνηθεῖην εὐπορίσαι τῶν βιβλίων·
οὔτε γὰρ περὶ ὧν τοῦτο εἰρήκει, ἀδιάθετος γὰρ ὧν ἐ-
τελεύτα· ὥς μὲν τινες φασὶ δηλητηρίῳ χρησάμενος
δι' ἀπαλλαγὴν ψυχῆς ἐκ σώματος· ὥς δὲ ὁ υἱὸς φη-
σιν, ἀπροσδοκῆτως ἐστιώμενος· νῦν δὲ πρὸ τῆς τε-
λευτῆς ἀσφαλισάμενος, μόνον τῷ υἱῷ φανήσεσθαι
τὰς βίβλους, εἰς τὴν πρώτην ὑπερβῆ ἡλικίαν· τού-
των δὲ οὐδεὶς οὐδὲν τιμῶν ἠπίστατο. Ὡς οὖν ἐρεу-
νήσαντος εὔρομεν οὐδέν, δεινὸν ὑπέστημεν κάματον·
ἐς τ' ἂν συνουσιασθῶσι καὶ συνικριθῶσιν αἱ οὐσίαι
καὶ αἱ φύσεις· ὥς δὲ ἐτελειώσαμεν τὰς συνθέσεις τῆς
ὕλης, χρόνου τινὸς ἐνστάντος, καὶ πανηγύρεως οὔ-
σης ἐν τῷ ἱερῷ πάντες ἡμεῖς ἐστιώμεθα· ὥς οὖν ἤ-
μεν, ἐν τῷ ναῷ ἐξ αὐτομάτου στηλάτης κίων ἦν· ἡ
διαρρήγνυται, ἣν ἡμεῖς ἐωρῶμεν ἔνδον οὐδὲν ἔχου-
σαν· ὁ δὲ οὐ ταύτης ἔφασκεν ἐν αὐτῇ τὰς πατρώας
τεθησαύρισθαι βίβλους· καὶ προσκομίσας εἰς μέσον
ἤγαγεν· ἀκύψαντες δ' ἐθαυμάζομεν ὅτι μηδὲν ἡμεν
παραλείψαντες πλὴν τοῦτον τὸν λόγον εὔρομεν ἐκεῖ

πάνυ χρήσιμον· « ἡ φύσις τῇ φύσει τέρπεται, ἡ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ καὶ ἡ φύσις τὴν φύσιν κρατεῖ »· ἐθαυμάσαμεν πάνυ ὅτι ἐν ὀλίγῳ ἐνήγαγε πᾶσαν τὴν γραφήν. Ἦκω δὲ καὶ γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ φέρων τὰ φυσικά, ὅπως τῆς πολλῆς περιεργείας καὶ οὐ συγκεχυμένης ὕλης καταφρονήσητε.

Λαβὼν δὲ πῆξον τῷ τῆς μαγνησίας σώματι, ἢ τῷ τοῦ ἰταλικοῦ στίμμεως σώματι, ἢ θείῳ ἀπείρῳ, ἢ ἀφροσελήνῳ, ἢ τιτάνῳ ὀπτῇ, ἢ συπτηρίᾳ τῇ ἀπὸ Μήλου, ἢ ἀρσενίκῳ, ἢ ὡς ἐπινοεῖς· καὶ ἐπίβαλε λευκὴν γέαν (λιθάργυρον) καὶ ἕξεις χαλκὸν ἀσκίασον· ξανθὸν δ' ἐπίβαλλε σελήνην καὶ ἕξεις (λίθῳ ἢ θείῳ) χρυσῷ, καὶ ἔσται χρυσοκόραλλος σωματωθεῖσα· τὸ δ' αὐτὸ ποιεῖ καὶ ἀρσενικὸν ξανθὸν, καὶ σανδαράχη οἰκονομηθεῖσα, καὶ κιννάβαρις πάνυ ἐπιστραφεῖσα· τὸν δὲ χαλκὸν ἀσκίαστον μόνη ἢ ὑδράργυρος ποιεῖ· « ἡ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ ».

Πυρίτην ἀργυρίτην, ὃν καὶ σιδηρίτην καλοῦσιν, οἰκονόμει ὡς ἔθος, ἵνα ῥεῦσαι δυνηθῇ· ῥεῦσαι δὲ δι' ἀνηθέως· ἴσως διὰ νηδείος, ἢ δι' ἀνηθέως, ἢ λευκῆς λιθαργύρου, ἢ τῷ ἰταλικῷ στίμμει· καὶ σκόρπισον μολύβδῳ, οὐχ ἀπλῶς λέγω, ἵνα μὴ πλανηθῇς, ἀλλὰ τὸ ἀποκοπτικὸν καὶ λιθαργύρῳ μέλανι τῷ ἡμῶν, ἢ ὡς οὖν νοεῖς· καὶ ὀπτησον καὶ ἐπίβαλλε ὕλη ξανθὸν γινόμενον, καὶ βάψεις· ἡ γὰρ φύσις τῇ φύσει τέρπεται.

Πυρίτην οἰκονόμει, ἕως γένηται ἄκαυστος ἀποβαλὼν τὴν μελανίαν· οἰκονόμει δὲ ὀξάλμη ἢ οὖρῳ ἀφθόρῳ ἢ θαλάσσῃ ἢ ὀξύμέλιτι, ἢ ὡς ἐπινοεῖς, ἕως

οὗ γένηται ὡς ψῆγμα χρυσοῦ ἄκαυστον· καὶ ἐὰν γένηται, πρόσμιξον αὐτῷ θεῖον ἄπειρον, ἢ στυπτηρίαν ξανθήν, ἢ ὥχραν Ἀττικήν, ἢ ὡς ἐπινοεῖς· καὶ ἐπίβαλλε ἀργύρῳ διὰ τοῦ (θείου λίθου ἢ χρυσῷ) καὶ χρυσῷ διὰ τὸν χρυσοκογχύλιον· ἢ γὰρ φύσις τὴν φύσιν κρατεῖ.

Τὸ κλαυδιανὸν ποίει μάρμαρον, καὶ οἰκονόμει ὡς ἔθος, ἕως ξανθὸν γένηται· ξάνθωσιν οὖν οὐ τὸν λίθον λέγω, ἀλλὰ τὸ τοῦ λίθου χρήσιμον· ξανθώσεις δὲ μετὰ στυπτηρίας ἐξιποθείσης (ἐξισωθείσης), θείου ἢ ἀρσενικοῦ, ἢ σανδαράχης ἢ τιτάνω, ἢ ὡς ἐπινοεῖς· καὶ ἂν ἐπιβάλλῃς ἄργυρον, ποιεῖς χρυσόν, ἐὰν δὲ χρυσόν, ποιεῖς χρυσοκογχύλιον. Στυπτηρία ἐστὶν αἰθάλη ψιμμουθίου καὶ χαλκὸς ἄσκιος. Τὴν κιννάβαριν λευκὴν ποιεῖ δι' ἐλαίου ἢ ὄξους ἢ μέλιτος ἢ ἄλμης ἢ στυπτηρίας· εἶτα ξανθὴν διὰ μίσυος ἢ ζώρεως ἢ χαλκάνθου ἢ θείῳ ἀπύρῳ ἢ ὡς ἐπινοεῖς· καὶ ἐπίβαλλε ἀργύρῳ καὶ χρυσὸν ἔσται, ἐὰν χρυσὸν καταβάπτη· ἐὰν χαλκὸν ἤλεκτρον· τὴν δὲ κυπρίαν καδμίαν, τὴν ἐξωσμένην λέγω, λεύκανε ὡς ἔθος· εἶτα ποίει ξανθὴν· ξανθώσεις δὲ χολῇ μοσχείᾳ, ἢ τερεβινθίνῃ ἢ κηκκίνῳ ἢ ῥαφίνῳ, ἢ ξανθῶσαι αὐτὴν δυναμένους· καὶ ἐπίβαλλε ἀργύρῳ· χρυσὸς γὰρ ἔσται διὰ τὸν χρυσόν, καὶ διὰ τὸν χρυσοζώμιον.

Τὸν ἀνδροδάμαντα λίθον οἰκονόμει οἶνῳ αὐστηρῷ, ἢ θαλάσσῃ, ἢ οὖρῳ, ἢ ὀξάλμῃ, τοῖς δυναμένοις σβέσαι αὐτοῦ τὴν φύσιν· λείου μετὰ στίμμεως χαλκιδωνίου, οἰκονόμει δὲ πάλιν θαλασίῳ ὕδατι ἢ ἄλμῃ,

ἡ ὀξύαλμη ἀπόπλυνον, ἕως ἂν φυγῇ τοῦ στίμμεως ἡ μελανία· φρυξον ἡ ὄπτησον ἕως ξανθίση καὶ ἐψης (ἔξεις) ὕδατι θείῳ ἀθίκτῳ· ἐπίβαλλε δὲ ἀργύρῳ, καὶ ὅταν θεῖον ἄπυρον προσβάλης, ποιεῖς χρυσοζώμιον· οὗτος ἐστὶν ὁ λίθος ὁ λεγόμενος χρυσίτης.

Λαβὼν γῆν λευκὴν λέγων τοῦ ἀπὸ ψιμμουθίου καὶ ἔλκυσμα ἡ στίμμεως ἰταλικοῦ καὶ μαγνησίας, ἡ καὶ λευκῆς λιθαργύρου, λευκάνεις δὲ αὐτὴν θαλάσση ἡ ἄλμη τεθρεωμένη, ἡ ὕδατι ἀερίῳ ἐν δρόσῳ λείῳ καὶ ἡλίῳ· ὥστε αὐτὴν λειουμένην γενέσθαι λευκὴν ὡς ψιμμούθιον· χώνευσον οὖν τοῦτον καὶ ἐπίβαλλε αὐτῷ χαλκοῦ ἄνθος ἡ ἰὸν ξυστὸν οἰκονομηθέντα λέγω· ἡ χαλκὸν ἀσκίαστον κεκαυμένον λείαν φθαρέντα· ἡ χαλκίτην καὶ κυανὸν ἐπίβαλλε ἕως γένηται ἄρρευστος καὶ ἄτρητος· εὐχερῶς δὲ γενήσεται, τοῦτέστι τὸ μολυβδόχαλκον ψιμμουθίου· δοκίμαζε οὖν εἰ γέγονεν ἀσκίαστον· καὶ ἐὰν μὴ γέγονε τὸν χαλκὸν ἀσκίαστον, μὴ μέμψῃ· μάλλον δὲ σεαυτόν· ἐπεὶ μὴ καλῶς οἰκονομήσας· ποίει οὖν ἀσκίαστον καὶ λεῖον· καὶ βάλλε τὰ ξανθῶσαι δυνάμενα, καὶ ὅπτα ἕως ξανθὸν γένηται καὶ ἐπίβαλλε πᾶσι τοῖς σώμασιν· ὁ γὰρ χαλκὸς ἀσκίαστος, ξανθὸς ὧν γενόμενος, πᾶν σῶμα βάπτει.

Τῷ θείῳ τῷ ἀπύρῳ συλλείου σώρι καὶ χάλκανθον· τὸ δὲ σώρι ἐστὶν ὡς κυανὸς ψωρώδης εὐρισκόμενος αἰεὶ ἐν τῷ μίῳ· τοῦτον καὶ χλῶρον ψιμμούθιον καὶ χάλκανθον καλοῦσιν· ὄπτησον οὖν αὐτῷ μέσοις φωσὶν ἡμέρας Γ, ἕως γένηται ξανθὸν φάρμακον· συνεβάλλε χρυσῷ ἡ ἀργύρῳ τῷ ἐξῆμεν γενομένῳ, καὶ ἔσται

χρυσός· τοῦτο κατάθες γενόμενον πέταλον εἰς ὄξος καὶ χάλκανθον καὶ μίου· καὶ στυπτηρίας καὶ ἄλλας καπαδοκικὸν καὶ νίτρον πυρρόν, ἥ ὥς ἐπινοεῖς ἐπὶ ἡμέρας Γ' ἢ Ε' ἢ Σ' ἕως γένηται ἰὸς καὶ καταβάψεις· τὸν γὰρ λίθον ποιεῖ ἡ χάλκανθος ἰὸν (χρυσοῦ).

Χρυσόκολλαν (θεῖον) τὴν τῶν Μακεδόνων τὴν ἰῶ χαλκοῦ παρεμφέρουσιν· οἰκονόμει λείων εὖρω δαμάλεως ἕως ἐκσραφῇ· ἡ γὰρ φύσις ἔσω κρύπτεται· ἐὰν εὖν ἐκσραφῇ κατάβαψον αὐτὸν εἰς ἔλαιον κίχκινον πολλάκις πυρῶν καὶ βάπτων· εἴτα δὲς ὀπτᾶσθαι σὺν στυπτηρίᾳ· προλειώσας μισύ, ἡ θείῳ ἀπύρῳ ποίει ξάνθωσιν, καὶ ἐπίβαπτε πᾶν σῶμα χρυσοῦ.

Ταῦτα δὲ οὖν εἰσὶ τὰ μεγάλην ἔχοντα τὴν φύσιν· τούτων τῶν φύσεων καὶ οὐκ εἰσὶν ἄλλαι μείζους ἐν βαφαῖς· οὐκ ἔσαι, οὐχ ὑποβεβηκυῖαι. Ταῦτα ἀναλυόμενα πάντα ἐργάζεται· οἱ δ' οὐκ ἀπιστήσαντες· ἀλλὰ γὰρ θαυμάσαντες· ἴστε γὰρ τῆς ὕλης τὴν δύναμιν. Τοὺς δὲ νέους πάνυ βλαβησομένους καὶ ἀπιστήσαντας τῇ γραφῇ διὰ τὸ ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ὕλης ὑπάρχειν αὐτούς· οὐκ οἰδότες ὅτι ἰατρῶν παῖδες ὅπη νικᾶν ὑγιεινὸν φάρμακον βούλαιντο κατασκευᾶσαι· οὐκ ἀκρίτῳ ὁρμῇ τοῦτο πράττουσιν· ἐπιχειροῦσιν· ἀλλὰ γὰρ πρῶτον δοκιμάσαντες ποῖον ἐστὶ θερμόν, ποῖον δὲ τοῦτο συνερχόμενον μέσον ἀποτελεῖ κρᾶσιν ψυχρὸν ἢ ὑγρὸν ἢ ὅπη ὃν τὸ πάθος, εἰς κατάλληλον τῇ μέσῃ κρᾶσει· καὶ οὕτω προσφέρουσι τὸ πρὸς ὑγείαν κριθέν αὐτῇ φάρμακον. Ὅσοι δὲ ἀκρίτῳ καὶ ἀλόγῳ ὁρμῇ τὰ τῆς ψυχῆς ἰάματα καὶ παντὸς μόχθου

λύτρον κατασκευᾶσαι βουλόμενοι, οὐκ αἰσθήσονται βλαβησόμενοι, δοκοῦντες γὰρ ἡμᾶς μυθικὸν ἀλλ' οὐ μυστικὸν ἀπαγγέλλειν λόγον, οὐδεμίαν ἐξέτασιν ποι-οῦνται τῶν εἰδώτων· οἷον εἰ τόδε μὲν ἐστὶ σμηκτικόν, τὸ δὲ ἐπιβλητέον, καὶ εἰ τόδε ἐστὶ βασιτικόν τὸ δὲ ἄρμοστέον· καὶ τῷδε εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ποιεῖ, καὶ εἰ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν ἔσται φευκτόν, καὶ ἐκ τοῦ βάθους φεύξεται· καὶ εἰ τόδε μὲν ἐστὶ πυρίμαχον· τὸ δὲ προπλακὲν πυρίμαχον ποιεῖ· οἷον εἰ τὸ ἄλλας σμήχει τὸ ἐπάνω τοῦ χαλκοῦ καὶ τὰ ἐντὸς ἐξάπαντος σμήχει· καὶ εἰ ἰὸς μετὰ τὴν σμῆξιν καὶ τὰ ἐντὸς ἰοῖ· καὶ εἰ τὰ ἔξω τοῦ χρυσοῦ (λίθου) λευκαίνει καὶ σμήχει ἢ ἄργυρος (ψιμμύθιον) καὶ τὰ ἐντὸς λευκαίνει· καὶ χαλκὸς εἰ φεύγει ἔξωθεν, καὶ ἐκ τοῦ ἐντὸς φεύξεται· εἰ ἐντούτοις ὑπῆρχον ἀσχοῦμενοι οἱ νέοι οὐκ ἂν ἐδυστύχουν, κρίσεις ἐπὶ τὰς πράξεις ὀρμῶν-τες· οὐ γὰρ ἐπίστανται τὰ τῶν φύσεων ἀντιπαθῆ, ὡς ἐν εἶδος δέκα ἀνατρέπει· ῥανὶς γὰρ ἐλαίου οἶδε πολ-λὰς ἀφανίσαι πορφύρας· καὶ ὀλίγον θεῖον εἰ δεῖ κα-τασκευᾶσαι πολλά· ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν ξηρίων καὶ ὅπως δεῖ προσέχειν τῇ γραφῇ εἰρκέσθω.

Φέρε δὴ καὶ τοὺς ζωμοὺς καθ' ἐξῆς εἵπωμεν· λα-βὼν τὸν πόντιον ῥᾱ (ῥαπόντιον) λεῖον ἐν οἴνῳ ἀμι-ναίῳ αὐστηρῷ καὶ ποίει πάχος κηρωτῆς· δέξαι πέ-ταλλον τὸ μήνης, ἵνα ποιήσης τὸν χρυσὸν (λίθον) κατεργάζον ὀνυχοπά· καὶ τούτου πάλιν ἰσχνότερον χρήσου τοῦ φαρμάκου· καὶ θές εἰς καινὸν (ἄλλοι κε-νὸν) ἀγγεῖον περίφριμον πάντοθεν, ὑπόκαιε ἡρέμα ἕως

μεσασθῇ· εἶτα θές τὸ πέταλλον εἰς τὸ τοῦ φαρμάκου λείψανον· ἄνες οἶνω τῷ τετάγμένῳ ἕως χηλῶδης ζωμός τε φανῇ εἰς τοῦτον κάθες εὐθὺ τὸ πέταλλον· μήπω ψιγὲν ἔα συμπιεῖν· εἶτα λαβὼν χώνευσον καὶ εὐρήσεις χρυσόν. Ἐὰν δὲ τὸ ραπόντιον ῥᾱ ἢ παλαιὸν τῷ χρόνῳ, πρόσμιξον αὐτῷ ἐλυδρίου τὸ ἴσον προταριχεύσας ὡς ἔθος· τὸ γὰρ ἐλύδριον ἔχει συγγένειαν πρὸς τὸ οὖρον· (ἄλλοι πρὸς τὸ ραπόντιον).

Δέξαι κρόκκου κιλίκιον ἄνευ ἄμα ἄνθος τοῦ κρόκκου· τῷ προσταγέντι χυλῷ τῆς ἀμπέλου, ποίει ζωμόν ὡς ἔθος· βάπτε ἄργυρον ἐκ πετάλων ἕως ἀρέσει τὸ χρώμα. Ἐὰν δὲ χαλκέον τὸ πέταλον ἔσαι, βέλτιον· προκάθαρε δὲ τὸν χαλκὸν ὡς ἔθος· εἶτα βαλὼν ἀριστολόχι βοτάνης μέ β (βρύων) καὶ κρόκκου καὶ ἐλυδρίου τὸ διπλοῦν ποίει πάχος κηρωτῆς· καὶ κρίσας τὸ πέταλον ἀπεργάζου, τῇ πρώτῃ ἀγωγῇ καὶ θαυμάσεις· ὁ γὰρ κιλίκιος κρόκκος τὴν αὐτὴν τῷ ὑδραργύρῳ ἔχει ἐνέργειαν, ὡς κασία τῷ κιναμώμῳ· ἡ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ.

Λαβὼν μόλυβδον τὸν ἡμῶν γενόμενον ἄρευστον διὰ γῆς λείας καὶ Πάρου καὶ στυπτηρίας, χώνευσον ἀχύρροις· καὶ κάτερα εἰς πυρίτην καὶ κρόκκον καὶ κνίκου καὶ οἰχομενίου ἄνθος, καὶ ἐλύδριον καὶ κροκόμαγμα καὶ ἀριστολοχίαν· λείοι ὀξεῖ δριμυτάτῳ καὶ ποίει ζωμόν, ὡς ἔθος καὶ τῆρα τὸν μόλυβδον ἔα συμποιεῖν· καὶ εὐρήσεις χρυσόν· ἐχέτω δὲ τὸ σύνθεμα καὶ θεῖον ἄπυρον ὀλίγον· ἡ φύσις τὴν φύσιν κρατεῖ.

Αὕτη ἡ παμμένοις ἐστίν, τῷ ἐπιδείξατο τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἱερεῦσιν· ἕως τῶν φυσικῶν τούτων ἐστὶν ἡ τῆς χρυσοποιίας ὕλη· μὴ θαυμάσητε δὲ εἰ ἐν εἶδος τὸ τοιοῦτον ἀπεργάζεται μυστήριον· οὐχ ὁράται ὥς πολλὰ φάρμακα καὶ μόλις χρόνῳ τὴν ἐκ σιδήρου κολύση τομήν· κόπρος δὲ ἀνθρώπεια οὐ χρόνῳ τούτῳ ποιεῖ καὶ καυστηρῶς μὲν πολλὰ προσφερόμενος φάρμακα, οὐδὲν ἀνύσει πολλαχίς· μόνη δὲ ἄσβεστος οἰκονομηθεῖσα ἰᾶται τὸ πάθος· καὶ ὀφθαλμία μὲν πολλαχίς ποικίλῃ προσφερομένη πραγματεία οἶδε καὶ βλάψαι· ῥάμνος δὲ τὸ φυτὸν πρὸς πᾶν τὸ τοιοῦτον ποιοῦσα πάθος οὐκ ἂν ἀποτυγχάνει· δεῖ οὖν καταφρονεῖν τῆς ματαίας καὶ ἀκαίρου ὕλης ἐκείνης· χρῆσθαι δὲ μόνοις τοῖς φυσικοῖς· νῦν δὲ καὶ ἐκ τούτου κρίνεται ἄνευ τῶν προειρημένων φύσεων τίς ἀπείργασται ποτέ, εἰ δὲ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἐστὶν ποιῆσαι· τί ἀγαπῶμεν τὴν πολυύλον φαντασίαν· τί ἡμῖν καὶ πολλῶν εἶδεῖν σὺν τὸ αὐτὸ συνδρομή· μιᾶς φύσεως νικώσης τὸ πᾶν· ἴδωμεν δηλαδὴ καὶ τῶν εἰς ἀργυροποιίαν εἰδῶν τὴν σύνθεσιν.

ΣΚΕΥΑΣΙΑ ΑΡΓΥΡΟΥ ΚΑΤΑ ΑΛΠΘΕΙΑΝ.

Περὶ ἀσήμου ποιήσεως.

Ἵδράργυρος ἢ ἀπὸ τοῦ ἀρσενίκου ἢ σανδαράχης ἢ ὡς ἐπινοεῖς, πῆξον ὡς ἔθος· καὶ ἐπίβαλλε σιδήρῳ θεισθέντι καὶ λευκανθήσεται· τὸ αὐτὸ ποιεῖ καὶ μαγνησία λευκανθεῖσα, καὶ ἀρσενίκον· ἐκστραφέν, καὶ καδμία ὀπτή, καὶ σανδαράχη ἄπυρος, καὶ πυρίτης λευκανθεῖς, καὶ ψιμμύθιον ἅμα θείῳ ὀπτηθέν· τὸν δὲ σίδηρον λύσεις μαγνησίαν ἐπιβαλλών, ἢ θεῖον τὸ ἀληθές, ἢ μάγνυτος βραχύ· ὁ γὰρ μάγνης ἔχει συγγένειαν πρὸς τὸν σίδηρον. Λαβὼν τὴν προσγεγραμμένην νεφέλην ἔψη ἐλαίῳ κικκίνῳ ἢ ῥαφανίῳ· προσμήξας βραχὺ στυπτηρίας· εἶτα λαβὼν κασσίτερον κάθαρε τῷ θείῳ ἔθος, ἢ τῷ πυρίτῃ λίθῳ, ἢ ὡς ἐπινοεῖς· καὶ καθέρα κατὰ τῆς νεφέλης, καὶ ποίει μίγματος ὀπτᾶσθαι φωσὶν εἰλικτοῖς· καὶ εὐρήσεις ψιμμυθίῳ παρεμφερές· τὸ φάρμακον τοῦτο λευκαίνει πᾶν σῶμα· πρόσμιγε δὲ αὐτὸ ἐν ταῖς ἐπιβολαῖς γῆν Χίαν, ἢ ἀστερίτης ἢ ἀφροσέληνον ἀργυρίτῃ μιγέν, πᾶν σῶμα λευκαίνει· ἢ φύσις τὴν φύσιν νικᾷ.

Μαγνησίαν λευκήν, λευκάνεις δ' αὐτὴν ἄλμη καὶ
στυπτηρία ἐν ὕδατι θαλασσίῳ, ἢ χυμῷ ἢ κιτρολέγῳ
ἢ θείου αἰθάλη.

Ὁ γὰρ καπνὸς τοῦ θείου λευκὸς ὢν, πάντα λευ-
καίνει· ἐνιοὶ δέ φασιν καὶ τὸν καπνὸν τῶν κοβαθίων
λευκαίνειν αὐτήν, πρόσμιξον αὐτῷ μετὰ τὴν λεύκω-
σιν, καὶ σφέκλης τὸ ἴσον, ἵνα λίαν γένηται λευκήν
καὶ δεξάμενος χαλκοῦ ὑπολεύκου ὀρυχάλκου λέγω
οὐγγίας δ' χώνευε· ἐπιβάλλων κάτω ὀλίγου κασι-
τέρου προκαθαρισθέντος οὐγγίας α' καθ' ὑπέρχειρα
κινῶν ἕως συγγαμήσωσιν οὐσίαι· ἔσται ῥηγνύμενος·
ἐπίβαλλε οὖν τοῦ χαλκοῦ φαρμάκου ἡμισυ, καὶ ἔ-
σται πρῶτον· ἢ γὰρ μαγνησία λευκανθεῖσα, οὐκ ἔα
ῥήγνυσθαι τὰ σώματα, οὐδὲ τὴν σκιὰν τοῦ χαλκοῦ
συνεπιφέρεσθαι.

Λαβὼν θεῖον τὸ λευκόν, λευκάνεις δὲ αὐτὸ οὖρῳ
λείῳ ἐν θείῳ ἢ στυπτηρίᾳ καὶ ἄλμῃ τῇ τοῦ ἁλός·
ἀνθιγηπάνῳ λευκότατον λείου αὐτῷ σὺν σανδαράχῃ,
ἢ οὖρῳ δαμάλεως ἡμέρας ἑξ· ἕως γένηται τὸ φάρ-
μακον μαρμάρῳ παρεμφερές· καὶ ἐὰν γένηται, μέγα
ἐστὶ μυσῆριον· τὸν γὰρ χαλκὸν λευκαίνων, μαλάσ-
σει τὸν σίδηρον, ἄτρητον ποιεῖ τὸν κασσίτερον· τὸν
μόλυβδον ἄρρευστον ἄρρήκτους ποιεῖ τὰς οὐσίας· ἀ-
φεύκτους τὰς βαφάς· τὸ γὰρ θεῖον θεομιγέν, θείας
ποιεῖ τὰς οὐσίας, πολλὴν ἔχοντα τὴν πρὸς ἄλληλα
συγγένειαν· τέρπονται γὰρ αἱ φύσεις ταῖς φύσεσιν.

Τὴν δὲ λευκανθεῖσαν λιθάργυρον σὺν θείῳ, ἢ καδ-
μία, ἢ ἀρσενίκῳ, ἢ πυρίτῃ, ἢ ὀξύμέλιτι, ἵνα μηκέτι

ρέυση· ὅπτησον οὖν αὐτὸ λαμπροτέροις φωσίν, ἀσφαλίσάμενος τὸ σκεῦος. Ἐχέτω δὲ τὸ σύνθεμα κατὰ τίτανος ὀπτοῦ βραχέντος ὀξεῖ ἡμέρας Γ, ἵνα γένηται σμικτικώτερον· ἐπίβαλλε οὖν αὐτὸ λευκὸν γενόμενον μᾶλλον ἢ τὴν ψιμμύθιον· γίνεται δὲ πολλάκις ξανθὴ ἐὰν πλεονάσῃ τὰ φῶτα· ἀλλ' ἐὰν γένηται ξανθὸν οὐ χρησιμεύσει σοι νῦν· λευκάναι γὰρ βούλει τὰ σώματα· καῦσον οὖν αὐτὸ τῇ συμμετρίᾳ· καὶ ἐπίβαλλε παντὶ σώματι χρεῖαν ἔχοντι λευκώσεως· ἢ γὰρ λιθάργυρος ἐὰν γένηται ἄρρευστος, οὐκέτι ἔσται μόλυβδος· γίνεται δὲ εὐκόπως· ταχὺ γὰρ μετατρέπεται εἰς πολλὰ ἢ τοῦ μολύβδου φύσις.

Λαβὼν κρόκκον κιλίκιον καὶ θαλάσσης ἢ ἄλμη· καὶ ποίησον ζωμόν, εἰς ὃν πυρὸς κατὰβαπτε πέταλα χαλκοῦ ἢ σιδήρου ἕως σοὶ ἀρέσῃ· γίνονται δὲ λευκά· εἴτα λάβε τοῦ φαρμάκου τὸ ἥμισυ καὶ συλλείουσανδαράχη, ἀρσενίκῳ λευκῷ, ἢ θείῳ ἀπύρῳ, ἢ ὡς ἐπινσεῖς· καὶ ποίησον κηρωτῆς πάχος κρίσον τὸ πέταλον, καὶ θές εἰς κενὸν ἀγγεῖον περίφिमον ὡς ἔθος· θείς εἰς πρισματοκαύσῃν ἡμέραν ὅλην· εἴτα ἐξηνέγκας, κάθες εἰς καθαρὸν ζωμόν, καὶ ἔσται λευκὸς λευκότετος ὁ χαλκός· κατεργάζου λοιπὸν ὡς τεχνίτης· ὁ γὰρ κιλίκιος κρόκκος θαλάσση μὲν λευκαίνει, οἶνῳ δὲ ξανθοῖ· δέξαι λοιπὸν τὴν λιθάργυρον καὶ λείου αὐτὴν μετὰ φύλλων δάφνης καὶ κιμωλίαν καὶ μέλιτος καὶ σανδαράχης λευκῆς. Ποῖ (ποίει) γλυῶδες χρῆσιν τοῦ φαρμάκου τὸ ἥμισυ· καὶ ὑπόκαιε ὡς ἔθος· κατὰβαπτε εἰς τὸ τοῦ φαρμάκου λείψανον· ἀ-

ναλύσας ὕδατι σποδοῦ λευκίνων ξύλων· τὰ γὰρ ἀνούσια μίγματα καλῶς ἐνεργοῦσι χωρὶς πυρός· πειῶν τὰ τοῖς ζωμοῖς πυράματα.

Λαβὼν τὴν προγεγραμμένην νεφέλην, συλλεῖτε αὐτήν, στυπτηρίαν καὶ μισύ· ὀξεῖ τε περιπλύνας βάλλε σὺτῇ καὶ ὀλίγον λευκὴν καδμίαν, ἢ μαγνησίαν ἢ ἄσβεστον· ἵνα γένηται σῶμα ἀπὸ σώματος κιλικίου σὺν μέλιτι λευκὸν ποιεῖ ζωμόν, εἰς δὲ πῦρ οὐ καταβάπτων ὁ βούλει· ἔασον κάτω καὶ γενήσεται· ἐχέτω δὲ τὸ σύνθεμα καὶ ὀλίγον ἄπυρον καὶ θεῖον, ἵνα διαθυνύῃ τὸ φάρμακον ἐντός.

Δέξαι ἀρσενίκου οὐγγίας ἁ καὶ νίτρου οὐγγίας τὸ ἥμισυ καὶ φλοιὸς φύλλων περσαίου ἀπαλῶν οὐγγίας β'. καὶ ἄλατος τὸ ἥμισυ καὶ συκαμίνου χυλὸν οὐγγίαν ἁ. σχιστῆς τὸ ἴσον· λείου ὁμοῦ ἐν ὀξει, ἢ οὖρῳ, ἢ ἀσβέστου στάκτη, ἕως γένηται ζωμός· εἰς τοῦτον τὰ ἐν σκιᾷ πυρὶ κατάβαπτε πετάλου καὶ ἀποσκιώσεις· ἢ φύσις τὴν φύσιν κρατεῖ.

Ἀπέχεται πάντα τὰ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ χρήσιμα· οὐδὲν ὑπολείπεται· οὐδὲν ὑστερεῖ πλὴν τῆς νεφέλης καὶ τοῦ ὕδατος ἢ ἄρσις· ἀλλὰ ταῦτα ἐκὼν παρεσιώπησα διὰ τὸ ἀφθόνως αὐτὰ ἀκεῖσθαι (ἀσκεισθαι) καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις μου γραφαῖς· ἔρρωσθε ἐν ταύτῃ τῇ γραφῇ.

ΛΕΞΙΚΟΝ ΚΑΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΥΣΟΠΟΪΑΣ (¹).

Α.

.

- Ἐφροδίτης σπέρμα, ἐστὶν ἄνθος.
Ἐλάσαστρος, ἐστὶν ἄσβεστος ἢ ἀπὸ τῶν φλοιῶν.
Ἐλας ἄνθεον καὶ ἄλας ἁρμωνιακὸν καὶ ἄλας κοινόν, καὶ
Ἐσβεστος ἔρμου ἐστὶν ἢ αἰθαλουμένη δι' ὄξους, καὶ ἡλια-
ζομένη· κρεῖττον γὰρ ἐστὶν Ἐλάσαστρος.
Ἐλας ἄνθεον, ἐστὶ θάλασσα καὶ ἄλμη καὶ ἄλμὸς ἄχνη.
Ἐφρὸς παντὸς εἶδους, ἐστὶν ἄργυρος.
Ἐργύρεον νόμα, αἰθαληθείοστος καὶ ἄργυρος.
Ἐσημος, ἐστὶν ὁ ἱὸς ὁ ἀπὸ τῆς αἰθάλης.
Ἐχιάς ἄνθος, λαγάς ἐστίν.
Ἐνθος χαλκοῦ, καλακάνθου καὶ χαλκητάρων καὶ πυρίτης
καὶ θεῖον λευκὸν οἰκονομηθὲν ἐστίν.
-

(¹) Λεξικὸν τῆς χρυσοποιίας τῆς αὐτῆς φύσεως σχεδὸν ἐξεδό-
θη τῷ 1745. Lugduni Patavorum. Bernhard.

Ἄλας ἐστὶ τὸ ὄστρακον· τὸ θεῖον δὲ τὸ λευκὸν καὶ χάλ-
κανθον δὲ ὁ κρόκκος αὐτοῦ.

Ἀνδροδάμας, ἐστὶ πυρίτης καὶ ἀρσενίκον.

Ἀφαίρημα, ἐστὶ πίτυρα σίτου.

Αἰθαλὸς, ἐστὶ ὕδωρ 8 καὶ μολύβδου χαλκοῦ.

Ἀφροσέληνον, ἐστὶ κόμαρις καὶ κούφλιθος ἀκρατοφότερος.

Ἄλας. ἐστὶν ὀστράκινον.

Ἀφροσύαλον ἄργυρον, ἐστὶν ἡ ἀπὸ ψιμμουθίου καὶ λίθος σκυ-
θερίτης.

Ἀποσπερματισμὸς δράκοντος, ἐστὶν ἄργυρος.

Ἀρρήκτον, ἐστὶν ἄφευκτον.

Αἰτίτης λίθος, ἐστὶ χρυσόλιθος καὶ πορφυρίτης καὶ πορφυ-
ρόχρωμος μακεδονικὸς καὶ πολύχρωμος.

Ἀκχύττωσις, ἐστὶ λεύκωσις.

Ἀσκίος χαλκὸς, ἐστὶν ἄνθος χαλκοῦ.

Ἀλλοίωσις, ἐστὶ βαφή.

Ἀλμυρεῖα, ἐστὶ χρυσόκολλα.

Ἀργυρόλιθος, ἐστὶν ἀφροσέληνος.

Ἀπασα ὑδράργυρος λέγεται ἡ διὰ τοῦ Συνθ. σύνθετα δι' ἀ-
σβέστου.

B.

Βατράχιον, ἐστὶ χρυσόκολλα (θειόκολλα) καὶ πράσσον.

Βόλος, θεῖον ἐστὶν ὠμόν.

Βοστρυχίτης, πυρίτης καὶ ἐτήσιος καὶ χρυσόλιθος (θειόλι-
θος) ἐστὶν.

Βασανιστής, τουτία ἐστίν.

Βαφή, ἀλλοίωσις ἐστίν.

Βοτάναι· πᾶσαι ξανθαί, χρυσόλιθος (θειόλιθος) ἐστίν.

Βήνη, βλαστάριον ζύθου.

Γ.

Γάλα βοῶς μελαίνης, ἐστὶν ἀργύρου ἀπόθεον.

Γῆ ἀστερίτης, ἐστὶν πυρίτης καὶ γῆ λεία καὶ λιθάργυρος
καὶ σλεῦκον καὶ στυπτηρία καὶ καδμεία λευκὴ καὶ μα-
στίχη

Γῆ αἰγυπτία, ἐστὶν ἡ κεραμική.

Γῆ σαμία, ἐστὶν ἀρσένικον καὶ θεῖον λευκόν.

Γάλα ἐκάστου ζώου, ἐπίθεον.

Γῦψος, ἐστὶν ἡ παγεῖρα (παγεῖσα) ἄργυρος.

Δ.

Δρόσος, ἐστὶν ἡ ἀπὸ ἀρσενίκου ἄργυρος (ψιμμύθιον).

Δίφας, ἐστὶν ὕδωρ ψιμμυθίου.

Δράκοντος χολή, ἐστὶν ἄργυρος ἀπὸ κασσιτήρου.

Ε.

Ἐλκυσμα, ἐστὶν ὁ ἀνακαμφθεὶς μόλυβδος.

- Ἐκέφαλος, ἐστὶν ἄσβεστος τῶν ὠν τῶν φλοιῶν.
Ἐψησις, ἐστὶν σκόπησις καὶ λείωσις καὶ ὄπτησις.
Ἐπίβλησις, ἐστὶν ἐλλείωσις κατασπωμένη.
Ἐλαιον, τὰ ἄνθη τῶν βαφῶν ἐστίν.
Ἐκλείωσις, ἐστὶ λεύκωσις καὶ ἐκστροφή καὶ ὑδραργύρωσις.

Z.

- Ζυμάριον, ἐστὶν θεῖον.
Ζωμός βαφικός, ἐστὶ καλακάνθη οἰκονομηθεῖσα.

· III.

- Ἡμισώματα, εἰσὶν αἱ αἰθάλαι.
Ἡχουμένιον, ἐστὶ κύκνου ἄνθος.
Ἡλεκτρον, ἐστὶν τὸ τέλειον ξηρίον.
Ἡλίου χαῖται, εἰσὶ θεῖον ἀπὸ χρυσοῦ.
Ἡλίου δίσκος, ἐστὶν ἄργυρος ἀπὸ χρυσοῦ.

Θ.

- Θεῖον λευκόν, ἐστὶν αἰθάλη ἀργύρου παγεῖα μετὰ τοῦ λευκοῦ συνθέματος.
Θεῖον ὑγρὸν, ἐστὶν τὰ δύο στίμμι καὶ λιθάργυρος.
Θεῖον ὑδωρ, ἐστὶν τὰ ἄσπρα τῶν ὠν, καὶ μαρμάρου τὸ διοργανιζόμενον.
Θεῖον ἄκχυτον, ἐστὶν αἰθάλη καὶ ἄργυρος.

Θαλλοὶ φοινίκων, εἰσὶ θεῖον λευκόν.

Θεῖον ἄκαυστον, τὸ ἀπὸ ἀρσενικοῦ καὶ σανδαράχης ὕδωρ
μιγνὲν καὶ λευκανθέν.

Θεῖον ὕδωρ ἄθικτον, ἐστὶν ἐν τοῖς ζωμοῖς ὁ κρόκκος, καὶ

Θεῖον ὕδωρ, ἐστὶ τὸ ἀπολελυμένον τὸ δι' ἀσβέστου καὶ ἀ-
λαβάστρου.

Θεῖον κρεμαστὸν, ὕδωρ ἐστίν.

Θειώδη, εἰσὶ τὰ μεταλλικά.

Θεῖον ὕδωρ, ἐστὶ τὸ ἐκ μολύβδου ὑψούμενον.

Θεῖον ὕδωρ εἰς τὴν ξάνθωσιν, ὅτι οἶνος ἀμιναιῶς μετὰ ἐλυ-
δρίου.

Θεῖον σχιστὸν, ἐστὶν ἀρσενικόν.

Θεῖα δύο λέγονται, καὶ οὐκ εἰσὶ δὲ συνθέματα· ὅτι θεῖον
ἔργον ἀποτελοῦσιν.

Θηβαϊκὸν μάρμαρον, ἐστὶν ἄσβεστος καὶ τίτανος καὶ ἡ ἀπὸ
μήλου, ὃ ἐστὶν 8.

Θεῖον, ἐστὶν τὸ ἡμέτερον ὄξος.

Θεῖον λευκόν, ἐστὶ μολύβδος οἰκονομηθείς.

Θεῖον, χαλκὸς ἐστὶν οἰκονομηθείς.

II.

Ἴος ξυστός (ξυστός), ἐστὶν αἰθάλη καὶ χρυσόκολλα.

Ἴος, ἐστὶ ξάνθωσις καὶ ὕδωρ θεῖον ἄθικτόν καὶ κομαρὶς
σκυθικὴ, καὶ

Ἴσατις Ἰνδική, καὶ βατράχιον, καὶ χρυσόπρασσον, καὶ χρυ-
σόκολλα.

Ἱερὸς λίθος, ἐστὶν χρυσόλιθος.

Κ.

Καυστή κοπτική, ἐστὶ φέκλη καὶ ἀφρὸς Σελήνης.
Κόπρος θάμος, ἐστὶ χρυσόλιθος.
Κασσίτηρος, ἐστὶν ἡ κιννάβαρις.
Καλάϊνον, ἐστὶν ὕδωρ ἀσβέστου.
Κιννάβαρις, ἐστὶν ἡ ἐν λέβησιν ὑψουμένη αἰθάλη.
Κνούφη, ἐστὶν ἄμβυξ.
Καπνὸς κωβαθίων, ἐστὶν αἰθάλη.
Κόλλα ἀττική, ἀμυγδάλης δάκρυον.
Κόμμι, ἐστὶ λέκηθος.
Κλαυδιανὸς, ἐστὶν ἄσβεστος καὶ αἷγειρις.
Κόμαρις σκυθική, ἐστὶ θεῖον καὶ ἀρσενικὸν μετὰ πάντων
αὐτῆς τῶν ὀνομάτων.
Καδμία, ἐστὶ μαγνησία.
Κίκκινον ἔλαιον, τὸ ἀπὸ τῶν ἀγρίων συκῶν· πολλοὶ γὰρ
τοιοῦτον σκευάζουσιν.
Κηρίον τὸ στερεόν, εἰσὶ τὰ στερεὰ σώματα.
Καῦσον, ἐστὶ λεύκανον.
Κάλαμος, ἐστὶ τὸ θεῖον.
Κόμαρις, ἐστὶν ἀρσενικόν.
Κνίπειον αἶμα, ὕδωρ ἐστὶν ἀλαβάστρου οἰκονομηθέν.

Λ.

Λάπαθον, χυλὸς ἐστὶν ὄζους.
Λίθος διονυσίου, ἐστὶν ἄσβεστος.

Λευκόλιθος, ἐστὶ πυρίτης.

Λίθον τὸν οὐ λίθον ἄσβεστον, εἶναι λέγουσι καὶ αἰθάλην
λειουμένην δι' ὄξους.

Λιθοφρύγιον, ἐστὶ στυπτηρία.

Λυπηρὰ τῶν κωβαθίων, εἰτὶ τὰ θειώδη, πλέον δὲ τὸ ἀρσε-
νικόν.

Λιθάργυρος λευκὴ, ἐστὶ ψιμμύθιον.

Λευκοχάλκινον, ἐστὶν ὕδωρ 8.

Λευκόπινος, ὁ βάπτων εἰς βάθος καὶ μὴ ἀποπτύων.

Λίθος φρύγιος, ἐστὶ στυπτηρία, ἥγουν θεῖον.

Λευκόφαιον, ἐστὶ τὸ δύον εἰς βάθος.

M.

Μόλυβδος, ἐστὶ παρεμφερὲς ψιμμύθιον.

Μαγνησία, ἐστὶ μόλυβδος λευκὸς καὶ πυρίτης.

Μαγνησία, ἐστὶν ἀπαλάκιστον ὄξος καὶ ἡ ἄνασπις.

Μαγνησία, ἐστὶ μίμι θηλυκὸν τὸ χαλκηδόνιον.

Μαλάγματα, εἰσὶ πάντα τὰ ξανθὰ καὶ τελειούμενα.

Μία φύσις, ἐστὶ θεῖον καὶ ἄργυρος διαφόρως οἰκονομηθέντα.

Μέλαν ἰδικὸν (ἰνδικὸν) ἀπὸ Ἰσάτιος γίνεται καὶ θεῖος λίθος.

Μίλτος ὀρεινὴ, ἐστὶ μίον ξανθὸν μετὰ αὐτορίτου.

Μέλι ἀττικὸν καὶ μόλυβδος, ὕδωρ θεῖον ἐστίν.

Μόλυβδος ἡμῶν, ἐστὶν ἡ ἀπὸ δύο στίμμεων καὶ λιθάργυρος.

Μολυβδόχαλκος, ἐστὶ χρυσόκολλα.

Μυστήριον παντὸς μεταλλικοῦ λίθου, ἐστὶ πυρίτης.

Μεγάλη βοτάνη, ἐστὶ κριθή.

N.

Νεφέλη, ἐστὶν αἰθήλη θείου.

Ναξίνης ῥίνισμα, κοκρήων ἀκόννημα.

Νίτρον, ἐστὶ θεῖον λευκὸν καὶ ποιοῦν χαλκὸν ἀσκίαστον τὸ
ἀφόνιτρον καὶ ῥιτίνη γῆ.

Ξ.

Ξανθὴ αἰθήλη; ἐστὶ θεῖον καὶ ὕδωρ ψιμυθίου (λιθαργύρου).

Ξανθὸν φάρμακον, ἐστὶ σιδηρίτης δι' οὗρου θείου οἰκονομηθέν.

O.

Ὅστρεον καὶ σηπίας ὄστρακα, ἐστὶν ἄσβεστος ὤων.

Ὅπὸς καλπάσου, χυλὸς ἐστὶ καλπάσου.

Ὅξύγγιον χοίρειον, ἐστὶ θεῖον ἄκαστον.

Ὅξος κοινὸν, ἐστὶ τὸ διὰ λιθαργύρου καὶ φέκλης.

Ὅπὸς πάντων δένδρων, ἐστὶν ὕδωρ θεῖον καὶ ἄργυρον ὃ οἶ-
δας ἐστὶ σχιστόλιθος.

Ὅπτησις, ἐστὶν ἔψησις καὶ ξάνθωσις.

Ὅσιρις, ἐστὶ μόλυβδος καὶ θεῖον.

Ὅλμος, ἐστὶν ἰγδύον.

Π.

Πομφύλυξ, ἐστὶ καπνὸς ἀσήμου.

Πυρίφευκτον, ἐστὶν αἰθήλη θείου.

Πυρίτης, ἐστὶ σιωρὶ καὶ μαγνησία.

Πάμμελι, ἐστὶν ὕδωρ θείου.

Πῖνος, ἐστὶν ὁ ἔξωθεν βάπτων.

Πυξίδες, αἱ οἰκονομίαι αἱ χρήσιμοι.

Πολύχρωμος, πορφυρόχρωμος, πορφυρίτης, ἐστὶ λίθος ἐτήσιος, καὶ ἀνδροδάμας.

Παντόρρευστος, ἐστὶν αἰθάλη ἢ ἀπὸ πάντων ρέουσα—τοῦτέστι τὸ ὕδωρ τὸ ἄθικτον.

Πέταλα τῶν στεφανοπλόκων, ἐστὶ πυρίτης καὶ μαγνησία.

Προξίσας, ἐστὶν ἐν ὀξεῖ βρέξας.

Παροξύνας, ἐστὶ πυρώσας.

Πεφυργμένης ἐν Ἡλίῳ, ἐστὶν ἐν ἔξ ἡμέρας.

Πηλὸς Ἡφαίστου, ἐστὶ κριθή.

P.

Ῥίπεως, ἐστὶ νίτρον πυρὸν, ἀφόνιτρον.

Ῥεφέκλα, ἐστὶ κυκλύμενος.

Ῥίνηγμα θείου, κόλλα θείου.

Σ.

Σιδὴν ξηρῶν, ἐστὶ τὰ ἐντὸς τῶν Αἰγυπτίων ῥοῶν.

Σφέκλη, ἐστὶν ἀφρὸς ψιμμουθίου (λιθαργύρου) καὶ σχιστὴ στυπτηρία.

Σάνδιξ, ἐστὶ χρυσός.

Στυπτηρία, ἐστὶ θεῖον λευκὸν καὶ ἄσκιος χαλκός.

Σανδαράχη, ἐστὶν ἄργυρος ἢ ἀπὸ κινναβάρεως.

Σώματα, εἰσὶ χαλκός, μόλυβδος, ὑδράργυρος, σίδηρος· ἐξ αὐ-
τῶν στίμμι καὶ κόχλος.

Σώματα δ' ἐν συνθέσει καλοῦνται χαμαιλέων.

Στροφή καὶ ἐκστροφή, καῦσις καὶ λεύκωσις.

Σπόγγος θαλάσσιος, ἐστὶ καδμία καὶ χρυσόλιθος καὶ ἱερὸς
λίθος, τὸ ἀπόκρυφον μυστήριον· τὸ αὐτὸ καὶ σποδὸς ἀ-
χύρου, καὶ σμάραγδος καὶ σμιρίτης.

Τ.

Τίτανος, ἐστὶν ἄσβεστος.

Τὸ κύριον ὄνομα τοῦ ὑγροῦ συνθέματος εἶναι τὸ θεῖον ὕ-
δωρ τὸ δι' ἄλμης, καὶ ὄξους καὶ λοιπῶν.

Τὸ κύριον ὄνομα τοῦ στερεοῦ συνθέματος, ἐστὶ τὰ τέσσαρα
σώματα· κλαυδικόν, καὶ πυρίτης καὶ ὁ ἄργυρος.

Ι'.

Ὑδράργυρος μετὰ αἰθαλῶν πηχθεῖσιν, λευκίζει χαλκὸν καὶ
ποιεῖ θεῖον.

Ὑδωρ σκυθικόν, ἐστὶν ἄργυρος πεπυγμένη μετὰ ἁλῶν.

Ὑδωρ κνίκου, τὸ ὕδωρ τοῦ θείου τὸ ἄθικτον.

Ὑδωρ μήνης, καὶ ὕδωρ χαλκοῦ, καὶ ὕδωρ πύρινον, καὶ ὕδωρ
υἱέλου, καὶ

Ὑδωρ ψιμμουθίου, καὶ ὕδωρ σανδαράχης, καὶ ὕδωρ ἀρσενικοῦ.

Ὑδωρ ποτάμιον, ὕδωρ μόλυβδου, ἐστὶ θεῖον καὶ ἄργυρος.

Ὑστωπον, ἐστὶν ἀπόβρεγμα τῶν ῥυπαρῶν ἐρεῶν.

Ὑδωρ ἀργύρου, βαφικὴ ἐστὶν ἢ ἀπὸ μαγνησίας γινομένη.

Υδωρ ἀφροδίτης, καὶ ψιμμουθίου, καὶ ἀργύρου, καὶ ὕδωρ πο-
τάμιον, ἐστὶ θεῖον ὕδωρ καὶ ἄργυρος.

Υδωρ θεῖον ἄθικτον, ἐστὶ τὸ εἰς τὸ λευκὸν σύνθεμα ἀπερ-
χόμενον.

Υδωρ ἀπλοῦν, τὸ ἀπὸ τριῶν θείων συνθέτων δι' ἀσβέστου.

Υδωρ τὸ ἀπὸ ἀσήμεου, λέγεται ἀφρός καὶ δρόσος καὶ ἀφρο-
σέληνον ὕγρον.

Υδωρ θεῖον τὸ ἀπὸ ἀργύρου, λέγεται πετάσιον καὶ δράκον-
τος χολή.

Υδωρ θεῖον πεπηγμένον, μεταβόλως ἄργυρος ἐστὶν ἢ ἀπὸ
μαγνησίας, τοῦτέστιν ἢ τετρασωμία.

Φ.

Φέκλη τρυγία οἴνου, ἢ εἰς τὰς πορφύρας προχωροῦσα ἄσβε-
στος.

Φῦκος, ἐστὶν ἔξωθεν βάμμα φαεινόν.

Φάρμακον, ἐστὶν αἰθάλη σωθεῖσα διὰ τῆς οἰκονομίας.

Φύζον (φρύζον), ἐστὶν ἢ ὀπτησον ἢ ξάνθωσον.

Χ.

Χαλκοῦ σκωρία, ἐστὶ χρυσάνθιον.

Χρυσός, ἐστὶ πυρίτης καδμία θεῖον.

Χαλκίδριον, ἐστὶν ὁ γινόμενος χρυσός καὶ ἰωθεὶς ταῖς χειρο-
πυγαῖς, ταῖς ἀπὸ τοῦ θείου.

Χρυσίτης, ἐστὶ τὸ σύνθεμα τῶν αἰθαλῶν.

Χαλκὸς ἱατρικὸς, ἐστὶν ὁ λευκανθεὶς τὸ αὐτὸ καὶ θεῖον καὶ
ψιμμούθιον.

Χαλκοῦ ἰδρῶτες, ὁ ζωμὸς τοῦ χαμαιμήλου.

Χρυσόκολλα καὶ χαλκεῖον ὕδωρ, ὁ μολυβδόχαλκος.

Χρυσοζώμιον, καὶ ἐλύδριον, καὶ χρυσοκογχύλιον, καὶ ἰὸς ἀσκίαστος, θεῖον λευκὸν ἐστίν.

Χρυσετήσιος λίθος, αἵματίτης.

Χαλκοπυρίτης βρεντήσιος, θεῖον ἐστὶν ἀργύρου.

Χρυσὸς, ὅλαι αἱ ψομαὶ καὶ τὰ μέταλλα, εἰσὶ τὰ ξανθωθέντα καὶ τελειωθέντα.

Χρυσοῦ ρίνημα, χρυσόκολλα καὶ χρυσοζώμιον καὶ

Χρυσοκογχύλιον, ἰὸς ἐστὶ καὶ θεῖον καὶ ἄργυρος.

Χαλκὸς, ἐστὶ τὸ ὄστρακον τῶν ὠν.

Χρυσόπτα, εἰσὶν αἱ αἰθάλαι αἱ ξανθαί.

Χαλκύδριον καὶ χυτάργυρον καὶ χολή παντὸς ζώου, ἰὸς ὁ τέλειος ἐστὶ, καὶ θεῖον καὶ χαλκὸς ἀργύρεος καὶ ἥλεκτρον πλεονασάντων τῶν φώτων, καὶ ἐπὶ τὸ ξανθὸν ἐρχομένων, καὶ παγέντων, ἐστὶν ἄργυρος ἢ ἀπὸ μαγνησίας.

Χελιδονία, ἐστὶ τὸ ἐλύδριον.

Χρυσὸς λέγεται τὸ λευκὸν, τὸ ξηρὸν, καὶ τὸ ξανθὸν, καὶ χρυσοποιοῦντα ἀφεύκτως τὰς βεφάς.

Χρυσόκολλα, ὁ μολυβδόχαλκος, τοῦτέστι ὅλον τὸ σύνθεμα.

Χρυσοῦ σφαῖρα, κρόκκος κιλίκιος.

Χρυσοφοίτης, αἰθάλη μετὰ χαλκοῦ οἰκονομηθεῖσα, καὶ λειωθεῖσα καὶ ἰωθεῖσα.

Χαλκὸς κύπριος, ὁ κεκαυμένος καὶ πεπλυμένος, τέλος τῆς λευκώσεως καὶ ἀρχὴ τῆς ξανθώσεως.

Ψ.

Ψωμοί, εἰσὶ τὰ μεταλλάσσοντα τῷ εἶδει.

Ψωμίον, ἐστὶ τέφρα ὕδατι φυραθεῖσα, ἣτις ὑποστρώννυται
τῇ καμίνῳ δακτύλου πάχους ἐνός.

Ψάμμος, ἐστὶ βατράχιον.

Ψιμύθιον, τὸ ἀπὸ μολύβδου γινόμενον.

Ω.

᾽Ωχραι διοίνου, λέγονται βάσκανοι.

᾽Ωμὴ ἄργυρος, ἡ ἀπὸ μολύβδου γενομένη.

᾽Ωττης λίθος λεγόμενος, καὶ τερωνοῦθιν καὶ χρυσόκολλα.

᾽Ωχρα ἰπτική, ἐστὶν ἀρσενικόν.

᾽Ωρύχαλκος, ἐστὶν ὃ νικαῖνός, ὃ διὰ καδμίας γινόμενος.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Σελ.	1	στίχ.	7	Διάκτωρος	ἀνάγνωθι	Διδάκτωρος
»	6	»	5	ἀνάγνωϋς	»	ἀναγνούς
»	7	»	1	ἐπιπολεότητα	»	ἐπιπολαιότητα
»	—	»	18	ἀντάλαγμα	»	ἀντίλλαγμα
»	14	»	2	(³)	»	(¹)
»	—	»	27	(³)	»	(¹)
»	15	»	4	Ματίρνου	»	Μαρτίνου
»	—	»	15	εἶδος	»	εἶδός
»	17	»	10	περιφράζων	»	περιφράζον
»	—	»	15	συνδιασμόν	»	συνδυασμόν
»	19	»	11	ἦτοι	»	ἦτοι
»	—	»	18	τῷ	»	τῷ
